

EKSPERTYZA

PRZEMOC POSTSEPARACYJNA:
IDENTYFIKACJA, CHARAKTERYSTYKA, INTERWENCJE

JUSTYNA TOMCZYK

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE

PRZEMOC POSTSEPARACYJNA JAKO PROBLEM SPOŁECZNY – USTALENIA DEFINICYJNE

STRUKTURALNE I BEHAWIORALNE KOMPONENTY PRZEMOCY POSTSEPARACYJNEJ –
UJĘCIE TEORETYCZNE W PERSPEKTYWIE MODELU DULUTH

POLSKA I NOWEGIA: PODEJŚCIA, INSTRUMENTY I POLITYKI ANTYPRZEMOCOWE.

UJĘCIE TRANSNARODOWE

NORWEGIA – SYSTEMOWE, INSTYTUCJONALNE I SPOŁECZNE PODEJŚCIE DO PROBLEMU
PRZEMOCY DOMOWEJ

Międzyinstytucjonalne strategie przeciwdziałania przemocy

Plan działań jako narzędzie polityki publicznej

Państwo dobrobytu jako fundament systemu przeciwdziałania przemocy

Centra kryzysowe i rola policji w systemie wsparcia

Infrastruktura pomocowa w zakresie reagowania na przemoc

Prawo i instytucje w ochronie dziecka przed przemocą postseparacyjną

POLSKA – SYSTEMOWE, INSTYTUCJONALNE I SPOŁECZNE PODEJŚCIE DO PROBLEMU
PRZEMOCY DOMOWEJ

Regulacje prawne dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce

Dzieci po separacji i rozwodzie rodziców: problemy alimentacyjne i wychowawcze

REKOMENDACJE I PROPOZYCJE USPRAWNIEN W ŚWIECIE WYNIKÓW BADAŃ
EMPIRYCZNYCH

BIBLIOGRAFIA

Projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich
w ramach Programu Aktywni Obywatele - Fundusz Regionalny.

WPROWADZENIE

Przemoc postseparacyjna stanowi poważny problem społeczny, prawny oraz zdrowia publicznego. Pomimo rosnącej wagi tego zjawiska w dyskursie międzynarodowym, w Polsce pozostaje ono nadal niedostatecznie rozpoznane i opisane. Dotyczy to zarówno poziomu dostępnej wiedzy naukowej, jakości i zakresu danych empirycznych, obowiązujących aktów i regulacji prawnych, a także ogólnej świadomości społecznej na temat specyfiki przemocy, która rozpoczyna się, utrzymuje lub nasila po rozstaniu partnerów. Wobec tych niedostatków konieczne są systematyczne i pogłębione badania empiryczne, ukierunkowane na eksplorację i modelowanie w celu wyjaśniania dynamiki, uwarunkowań, etiologii problemu. Wyniki takich badań umożliwiają zaprojektowanie i wdrażanie rozwiązań o charakterze prewencyjnym, interwencyjnym, remediacyjnym, a także takich form działań wspierających (w tym kampanii społecznych i inicjatyw rzeczniczych), których celem jest ograniczenie ryzyka występowania zagrożeń bezpośrednio i pośrednio związanych z tego typu przemocą.

Kluczowym elementem procesu przeciwdziałania przemocy postseparacyjnej jest generowanie wiedzy eksperckiej zakorzenionej w ustaleniach teoretycznych, wynikach badań aplikacyjnych oraz doświadczeniach praktyków pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy. Walorem tej wiedzy jest jej operacyjność i funkcjonalność – rozumiana jako możliwość efektywnego wykorzystania przetworzonych danych oraz konceptualizacji w konstruowaniu nowych usług, narzędzi, procedur, a także w tworzeniu dokumentów strategicznych, programów i polityk publicznych dedykowanych przeciwdziałaniu przemocy. Wypracowanie zintegrowanych, wielowymiarowych strategii działań wymaga precyzyjnego określenia strukturalnych komponentów zjawiska wraz z uwzględnieniem jego uwarunkowań kulturowych, prawnych, politycznych, ekonomicznych, które tworzą ramy instytucjonalne oraz symboliczne dla praktyk antyprzemocowych. Optymalne wdrażanie takich strategii wymaga włączania w te procesy grup bezpośrednio dotkniętych przemocą, a zatem projektowania działań w sposób partycypacyjny, respektujący potrzeby, zasoby, trajektorie życiowe osób pokrzywdzonych.

Niniejsza ekspertyza odnosi się do zjawiska przemocy postseparacyjnej w zakresie jej identyfikacji, analizy i oceny oraz wyodrębnienia narzędzi, metod i rozwiązań skutecznych w prewencji, przeciwdziałaniu i ograniczaniu jej skutków. Formułowane wnioski opierają się na badaniach empirycznych wykorzystujących techniki jakościowe (zogniskowane wywiady grupowe oraz indywidualne wywiady pogłębione), analizie typu desk research oraz na informacjach i doświadczeniach uzyskanych od partnerów norweskich podczas bilateralnych spotkań poświęconych wymianie wiedzy na temat strategii redukowania przemocy. Celem

ekspertyzy jest dostarczenie specjalistycznej, rzetelnej i aplikowalnej wiedzy na temat genezy, przebiegu, form, mechanizmów, konsekwencji przemocy postseparacyjnej, a w dalszej kolejności: sformułowanie rekomendacji dotyczących procedur postępowania wobec osób pokrzywdzonych oraz identyfikacja dobrych praktyk w tym obszarze. Zgromadzone dane pozwoliły na wyodrębnienie kluczowych komponentów przemocy postseparacyjnej oraz na opracowanie zestawu wytycznych przydatnych do diagnozy i definiowania tego zjawiska w praktyce instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej. Rekomendacje te mogą stanowić podstawę do planowania działań zarówno przez podmioty odpowiedzialne za świadczenie usług pomocowych i wdrażanie polityk antyprzemocowych, jak i przez organizacje i społeczności działające w modelu samopomocowym. Wypracowany materiał ekspercki cechuje wartość aplikacyjna, więc może być wykorzystywany przez: organy ścigania, instytucje administracji rządowej i samorządowej, personel medyczny oraz specjalistów pracujących w systemie przeciwdziałania przemocy.

Ekspertyza została opracowana w ramach projektu „Odwikłane z przemocy – bezpieczne”, realizowanego od października 2022 roku do marca 2024 roku przez Stowarzyszenie Intro, we współpracy z polską nieformalną grupą „Odwikłane z przemocy” oraz dwoma partnerami norweskimi: Uniwersytetem w Stavanger i organizacją pozarządową Beatus Cras z Bergen. Projekt koncentrował się na problematyce przemocy domowej, przemocy wobec kobiet i przemocy w relacjach intymnych, ze szczególnym uwzględnieniem jej form występujących po zakończeniu związku. Nadrzędnym celem projektu była diagnoza przemocy postseparacyjnej wobec kobiet, podniesienie świadomości społecznej na temat jej charakteru przy jednoczesnym zapewnieniu osobom pokrzywdzonym adekwatnego wsparcia i pomocy specjalistycznej. Realizacja tego celu obejmowała szereg skoordynowanych działań o charakterze naukowym, badawczym, interwencyjnym, terapeutycznym, skierowanych do osób doświadczających przemocy w następstwie rozstania czy zakończenia relacji. W ekspertyzie ujęto następujące zagadnienia: (1) aktualna sytuacja kobiet dotkniętych przemocą postseparacyjną; (2) czynniki determinujące występowanie tej formy przemocy; (3) potrzeby, oczekiwania i interesy osób pokrzywdzonych; (4) kierunki niezbędnych zmian społecznych i prawnych; (5) katalog dobrych praktyk, w tym propozycji wypracowanych przez partnerów norweskich.

Projekt, realizowany w ramach programu grantowego „Aktywni Obywatele”, był zgodny z jego nadrzędnymi celami, obejmującymi wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego, zwiększenie aktywności obywatelskiej, upodmiotowienie grup narażonych na wykluczenie (aktywniobywatele.org.pl). Osiągnięcie tych celów strategicznych było możliwe poprzez

identyfikację kluczowych obszarów problemowych związanych z przemocą, nierównościami społecznymi, dyskryminacją, marginalizacją i innymi formami wykluczenia. Projekt stworzył fundament do opracowywania oraz wdrażania zarówno pojedynczych, punktowych rozwiązań (stosowanych w przypadku natychmiastowych interwencji), jak i długofalowych programów eliminujących zdiagnozowane problemy oraz włączających osoby z grup defaworyzowanych do głównego nurtu życia społecznego. Charakter tego typu działań jest długoterminowy i wielowymiarowy, a ich rezultatem powinna być trwała zmiana norm i postaw społecznych, a także rozwój wiedzy teoretycznej i kompetencji praktycznych niezbędnych do skutecznej prewencji przemocy. Projekt był finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny.

PRZEMOC POSTSEPARACYJNA JAKO PROBLEM SPOŁECZNY – USTALENIA DEFINICYJNE

Przemoc postseparacyjna stanowi trudny i rozległy problem społeczny, który – mimo skali i konsekwencji – pozostaje w znacznej mierze nieoszacowany oraz niedostatecznie udokumentowany. Wynika to przede wszystkim z braku pogłębionych badań empirycznych oraz ograniczonej dostępności porównywalnych danych, a także z istnienia swoistej „zmowy milczenia” wokół tego zagadnienia. Zjawisko to bywa ponadto ujmowane jako kulturowe tabu, co utrudnia jego rozpoznanie i kompleksowe ujęcie w dyskursie publicznym i naukowym. W konsekwencji przemoc postseparacyjna pozostaje problemem „ukrytym”, czyli zjawiskiem niepożądanym i sprzecznym z deklarowanymi wartościami czy interesami określonych grup społecznych, lecz jednocześnie nierozpoznanym jako takie w świadomości zbiorowej (Merton 1976, za: Miś 2007: 56). W debacie publicznej zagadnienie to nierzadko ulega trywializacji i unieważnieniu, co wynika z głęboko zakorzenionych stereotypów, mitów, uprzedzeń i innych form „fałszywej świadomości” (Nowak 2011: 452). Utrwalona pozostaje również narracja prywatyzująca przemoc, w której doznawane cierpienia i nadużycia są przedstawiane jako kwestie wyłącznie indywidualne i intymne, a osoba pokrzywdzona jest obwiniana za sytuację, w której się znajduje oraz obciążana pełną odpowiedzialnością za własne doświadczenia. Tymczasem przemoc postseparacyjna ma charakter strukturalny, a więc wynika z określonych konfiguracji społecznych, kulturowych i instytucjonalnych, a nie wyłącznie z indywidualnych predyspozycji jednostek. W działaniach prewencyjnych i antyprzemocowych nie chodzi zatem jedynie o interwencję w pojedynczych przypadkach, lecz o rekonstrukcję struktur społecznych (ze szczególnym uwzględnieniem statusów, ról, pozycji płciowych) i transformację procesów zachodzących w ich obrębie.

Przemoc postseparacyjną należy klasyfikować jako subkategorię przemocy domowej lub przemocy wobec partnera intymnego – zachodzącej w sytuacji gdy osoba najbliższa (w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego), wspólnie zamieszkująca gospodarstwo domowe, stosuje działania przemocowe w celu wywołania cierpienia, bólu i krzywdy ofiary. Zjawisko to występuje w otoczeniu dysfunkcjonalnego i niewydolnego systemu rodzinnego, o zakłóconych więziach, który nie realizuje fundamentalnych funkcji związanych z zaspokajaniem potrzeb członków rodziny, ochroną ich praw, utrzymaniem granic osobistych oraz podtrzymywaniem relacji opartych na wzajemnym szacunku, pomocy, opiece, wsparciu. Przemoc ta pojawia się w następstwie separacji, która stanowi wydarzenie o charakterze krytycznym oraz radykalnie zmienia dotychczasowy układ relacji i interakcji wewnątrzrodzinnych. Podjęcie decyzji o rozstaniu, wejście na drogę prawną, formalne orzeczenie separacji mogą indukować eskalację zachowań agresywnych i przemocowych ze strony sprawcy, obejmujących m.in. ataki fizyczne, działania napastliwe, uzurpatorskie i kontrolujące, manipulacje, wymuszenia oraz inne formy nadużyć. Wbrew potocznym przekonaniom separacja rzadko kiedy kończy przemoc; wręcz przeciwnie – często prowadzi do jej intensyfikacji i wzmocnienia. Stopień eskalacji pokazują dane z Generalnego Sondażu Społecznego – w 24% przypadków przemoc ulega zaostrzeniu, a 40% kobiet będących w brutalnych i niebezpiecznych związkach deklaruje, iż stała się ona zauważalna dopiero po rozstaniu (Hotton 2009). Badania potwierdzają również, że kobiety po separacji są szczególnie narażone na różne formy przemocy seksualnej, w tym na napaści na tle seksualnym oraz wymuszenia współżycia – aż 20% kobiet zaatakowanych przez byłego partnera zostało zgwałconych (Fleury, Sullivan, Bybee 2000). Wyniki badań empirycznych dowodzą, że akt rozstania może uwolnić ekstremalne pokłady agresji i wrogości, prowadząc niekiedy do zabójstwa kobiety albo jej dzieci (Jaffe, Campbell, Reif, Fairbairn, David 2017). W analizach problematyki przemocy postseparacyjnej należy zatem uwzględnić letalny wymiar tej przemocy, co oznacza, że jej zaistnienie antycypuje bezpośrednie zagrożenie życia albo trwałe uszczerbek (ślady) na zdrowiu fizycznym i/lub psychicznym ofiar i świadków przemocy. Letalność wynika zarówno z podejmowania czynnych aktów przemocy fizycznej (np. pobicia, duszenia, topienia, rzucania o ścianę), użycia broni i innych narzędzi (np. nóż, siekiera, pałka, kij beseballowy), jak i aktów biernych obejmujących formy pośrednie przemocy realizowane poprzez postawy pasywno-agresywne i celową nieostrożność (np. zaniedbanie, długotrwałe niezaspokajanie podstawowych potrzeb, znęcanie psychiczne), czego następstwem może być nieuleczalna choroba, trwała dewastacja psychosomatyczna, naturalny zgon lub samobójstwo. Dowody zebrane na podstawie Adult Psychiatric Morbidity Survey wskazują, że zaburzenia psychiczne – jako skutki przemocy interpersonalnej – są czynnikami zwiększającymi ryzyko

śmierci samobójczej. 50% próbujących popełnić samobójstwo doznało przemocy ze strony partnera, a co najmniej jedna na cztery kobiety spośród tych, które zmarły w wyniku samobójstwa, korzystała z opieki psychiatrycznej i miała za sobą epizod przemocy domowej (Turnbull, Hunt i in., 2025). Separacja, stanowiąc czynnik wyzwalający i intensyfikujący przemoc, istotnie zwiększa ryzyko prób zabójstw oraz skutecznych zabójstw dokonanych przez partnerów intymnych. Przemoc postseparacyjna obejmuje najbardziej niebezpieczne formy agresji, w tym zachowania prowadzące do śmierci (Johnson, Dawson 2011). Dane wskazują, iż prawdopodobieństwo śmierci kobiety wzrasta dziewięciokrotnie, gdy para stale zamieszkująca razem decyduje się na separację, a sprawca przejawia zachowania zaborcze i wysokokontrolujące (Campbell i in. 2003: 1090). Podobnie Tina Hotton dowodzi, że przemoc postseparacyjna częściej przyjmuje charakter skrajnie brutalny – 39 kobiet na milion zostaje zabitych przez byłego partnera, wobec 5 kobiet na milion zabitych przez obecnego męża. Sprawcami są niemal wyłącznie mężczyźni (mąż, partner, biologiczny ojciec), którzy najczęściej używają broni palnej (Sillito, Salari 2011), choć wysoka śmiertelność jest również związana z duszeniem czy zadławieniem (Glass i in. 2008). Dominującym motywem zabójstw jest zazdrość – wskazuje na nią 44% sprawców, co tłumaczy, dlaczego kolejną ofiarą bywa nowy partner kobiety (Hotton 2009). Odsetek kobiet zabitych w wyniku przemocy postseparacyjnej rośnie i wynosi obecnie 72%, mimo że one znacznie częściej zgłaszają policji występowanie przemocy – z zachowaniem proporcji: 55% kobiet i 30% mężczyzn (Hotton 2001). Badania podłużne prowadzone wśród kobiet hospitalizowanych lub korzystających z opieki zdrowotnej z powodu przemocy wykazały, że próba zakończenia relacji i opuszczenia partnera znacząco zwiększa ryzyko ekstremalnych form agresji (Block 2000). Sytuacja okołoseparacyjna często staje się momentem bezpośrednio poprzedzającym zabójstwo kobiety. Śmiertelność tej przemocy jest szczególnie widoczna, gdy kobieta samodzielnie i skutecznie podejmuje działania prowadzące do odejścia (bez oczekiwania na reakcję instytucji) oraz wtedy, gdy w proces separacji angażują się osoby trzecie (Ellis, Stuckless, Smith 2015: 82). Interwencje otoczenia mogą bowiem wyzwać nadmiarową agresję sprawcy, wyzwalając reakcję na wzrost autonomii kobiety, odzyskiwaną sprawczość, odbudowę samooceny oraz wzmacnianie zasobów psychicznych. Wynikający z tego stan podwyższonego ryzyka wymaga nie tylko natychmiastowego reagowania ze strony instytucji i agencji ku temu powołanych (ze szczególnym uwzględnieniem organów ścigania, służb społecznych, systemu ochrony zdrowia, grup dyspozycyjnych), lecz także wykreowania antycypacyjnych modeli interwencji, które mogą wyprzedzać dramatyczny ciąg zdarzeń wiodący do zabójstwa.

Kobiety po separacji znajdują się w grupie szczególnego ryzyka powtórnej lub nasilonej

przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej oraz innych działań destruktywnych ze strony byłego partnera (Rezey 2020). Ryzyko ataku o charakterze brutalnym, w tym zabójczym, jest najwyższe w pierwszych dwóch miesiącach po rozstaniu i w okresach, gdy kobieta korzysta z instrumentów prawnych w celu formalnego zakończenia relacji. Jak wskazują liczne relacje, kobiety deklarują, że „nigdy nie były bardziej przerażone niż w dniach, tygodniach, miesiącach po wyprowadzce” (DeKeseredy, Dragiewicz, Schwartz 2017: 7). Wówczas też należy zakładać najwyższe prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy fizycznej (DeKeseredy, Schwartz 2009). Definitywne zakończenie związku jest szczególnie niebezpieczne i skomplikowane, gdy sprawca przejawia utrwalone tendencje do zachowań antyspołecznych lub angażuje w sprawę osoby trzecie, wykorzystując je instrumentalnie do podejmowania prób utrzymania relacji. Narażenie na akty przemocy w separacji jest nieporównywalnie wyższe aniżeli po rozwodzie, co sugeruje, że dopiero sądowo orzeczone rozstanie zmniejsza poczucie zagrożenia (Rezey 2020). Zeznania kobiet wskazują na paraliżujący strach w okresie okołoseparacyjnym (Stark 2007: 116), co powoduje odkładanie momentu opuszczenia związku. Innymi okolicznościami utrzymującymi toksyczny związek są: zależności ekonomiczne, odpowiedzialność związana z dalszym, samodzielnym wychowaniem potomstwa, obietnice poprawy. Kolejne źródła podają także: poczucie uwikłania, pozytywne postrzeganie partnerów, pesymistyczne nastawienia do nowych relacji, uznawanie konfliktów za normalne, odczuwanie presji społecznej, długość związku, religijność, wiek (Swasti, Swandi, Wulanyani 2023).

Przemoc postseparacyjna obejmuje szkodliwe, niebezpieczne, prześladowcze i wrogie działania podejmowane celowo – z wyraźną intencją spowodowania cierpienia, krzywdy i bólu ofiary. Konsekwencje tej przemocy mają charakter wieloaspektowy i długotrwały – mogą manifestować się w postaci przewlekłego bólu fizycznego, strat moralnych i materialnych, dewastacji psychicznej, poczucia niższości i nieadekwatności, obniżonego dobrostanu psychofizycznego, spadku sił witalnych, zaburzeń snu, chronicznego stresu, deprywacji emocjonalnej i sensorycznej, a także dodatkowych ograniczeń w funkcjonowaniu afektywnym, poznawczym, behawioralnym. Powyższe skutki zazwyczaj współwystępują oraz pozostają ze sobą sprzężone, wykazując efekt synergii, co hamuje prawidłowy rozwój psychospołeczny jednostki, utrudnia osiągnięcie satysfakcji życiowej, zaburza utrzymanie odpowiedniej jakości życia. Przemoc postseparacyjna stanowi zagrożenie nie tylko na poziomie indywidualnym, lecz również społecznym, ponieważ generuje nowe formy przestępstw z nienawiści o zasięgu globalnym i transkulturowym. Jest ona rażącym naruszeniem praw człowieka, które mają charakter przyrodzony, powszechny, niezbywalny i nienaruszalny – w szczególności prawa do życia, prawa do ochrony i bezpieczeństwa, prawa do szczęścia, prawo do wolności od

niehumanitarnego i poniżającego traktowania, tortur i kar cielesnych. Przemoc postseparacyjna stanowi też istotny problem zdrowia publicznego, ponieważ skutkuje urazami, uszkodzeniami ciała i obrażeniami prowadzącymi do trwałego uszczerbku na zdrowiu, niepełnosprawności, śmierci. Ofiary wymagają często natychmiastowej hospitalizacji, interwencji chirurgicznych, terapii oraz wdrożenia dodatkowych procedur medycznych i ratowniczych, co generuje wysokie koszty ekonomiczne i społeczne. Addytywne pozostają również koszty pośrednie, wynikające z obniżenia jakości funkcjonowania, utraty sprawności, niezdolności do pracy, długotrwałej niedyspozycji w miejscu zatrudnienia lub w gospodarstwie domowym. Na poziomie psychicznym doświadczenie przemocy postseparacyjnej może prowadzić do rozmaitych zaburzeń, takich jak zaburzenia osobowości, lękowe, nerwicowe, obsesyjno-kompulsyjne, zaburzenia odżywiania, a także do uzależnień od substancji psychoaktywnych.

Dynamika przemocy postseparacyjnej jest zmienna, formowana przez czynniki społeczne, emocjonalne, poznawcze i behawioralne (m.in. emocje, postawy, działania, formy komunikacji, interakcje), odzwierciedlające męskie dążenie do kontroli i władzy, posiadania i zawłaszczania kobiety. Analizy zjawiska wymagają zatem uwzględnienia jego zakorzenienia w patriarchalnym systemie społecznym oraz powiązanych z nim przekonaniach zbiorowych dotyczących domniemanej własności żony, nierozzerwalności małżeństwa, kolonizowania kobiecego ciała, kontroli jej seksualności i płodności oraz podporządkowanej roli kobiety w relacjach intymnych. Przekonania te opierają się na męskiej dominacji, hierarchiach w obrębie pól instytucjonalnych, rywalizacji o uznanie i wpływy, zmaskulinizowanych strukturach władzy, które znajdują odzwierciedlenie w dyspozycjach i działaniach społecznych (Bourdieu 2004). Jednocześnie to przede wszystkim ramy życia zbiorowego oraz dominujący system społeczny wywierają kluczowy wpływ na powstawanie i narastanie przemocy. Chodzi tu o instytucje, polityki i praktyki charakterystyczne dla systemu reprodukcji społecznej (rodziny, paranteli, związków intymnych, gospodarstw domowych), które prowadzą do wyzysku, zniewolenia i zawłaszczania kobiet. W rezultacie dochodzi do narzucenia oraz wymuszenia kobiecej uległości, często wzmacnianej kulturowymi kliszami dotyczącymi rzekomej bierności, pasywności i skłonności kobiet do podporządkowania się woli mężczyzny. Przemoc staje się wówczas narzędziem męskiej dominacji – często niewidocznej i nierozpoznawanej jako opresyjna. Główne instytucje społeczne, zwłaszcza małżeństwo i rodzina, są konstruowane i funkcjonują w oparciu o patriarchalne modele umożliwiające stosowanie przemocy w celu kontroli, nadzoru, dyscyplinowania i karania kobiet, zarówno w trakcie trwania związku, jak i po jego zakończeniu. W obrębie rodziny rozwijają się mechanizmy władzy służące przede wszystkim interesom mężczyzn, a przemoc bywa reakcją na realną lub

wyobrażoną utratę tej władzy. Podobnie męskość jest organizowana i realizowana poprzez władzę i supremację, co oznacza, że „prawdziwy” mężczyzna powinien ucieleśniać cechy zgodne z kulturowym stereotypem płci: agresywność, bojowość, twardość, jurność, siła, zawziętość, ofensywność, dążenie do dominacji.

Kathryn Spearman, Jennifer Hardesty, Jacquelyn Cambell wskazują, iż przemoc postseparacyjna opiera się na intencjonalnym wzorze postępowania zawierającym grożenie, nękanie, prześladowanie, dyskredytację, manipulację, nadużycia ekonomiczne i prawne, narażanie bliskich na niebezpieczeństwo. Jej źródłem jest potrzeba władzy i kontroli, zaś czynnikami, które mogą ją wywołać są: występowanie przemocy przed separacją, preseparacją, posiadanie dzieci, właściwości osobnicze oraz cechy sprawcy, powszechnie obowiązujące normy patriarchalne i dyskryminujące zwyczaje kulturowe (2023). Jak pisze Patrizia Romito, do typowych zachowań podczas przemocy postseparacyjnej należy zaliczyć „przemoc fizyczną oraz seksualną, znęcanie się psychiczne, groźby, kontrole, wielką zazdrość, izolację żony, a także wykorzystywanie dzieci do tych celów, na przykład zmuszając je do szpiegowania ich matki lub grożąc małżonce, że zabierze jej dzieci, a nawet zabije je – w przypadku separacji” (2011: 98). Sprawca działa świadomie i celowo, z dużą precyzją realizuje swoje zamiary ukierunkowane na zniszczenie ofiary, nierzadko czerpiąc z tego satysfakcję. Jego postępowanie jest intencjonalne, długofalowe, często obmyślane w każdym szczególe, dobrze przygotowane i zorganizowane (pod względem aranżowania sytuacji, zapewniania sobie alibi, nawiązania porozumienia z innymi osobami działającymi na rzecz sprawcy, zebrania potrzebnych informacji czy środków). Wyraźnie określony oraz z góry powzięty zamiar skrzywdzenia, zranienia, wykorzystania, upokorzenia, poniżenia, nękania, dręczenia drugiej osoby jest w tym przypadku przestępstwem przygotowanym, kierunkowym, o szczególnej stronie podmiotowej. Działanie umyślne i premedytacyjność czynu zabronionego może więc stanowić o jego kwalifikacji oraz określać prawnokarne wartościowanie podczas procesu karnego.

Przemoc postseparacyjna stanowi wzorzec terroryzmu intymnego (Johnson, Leone, Xu 2014), którego kluczowym komponentem jest potrzeba kontroli oraz zdominowania partnera (Eckstein 2017). Kontrola ma przede wszystkim wymiar psychologiczny, chociaż może jej towarzyszyć przemoc fizyczna i seksualna (Johnson 1995). Przemoc postseparacyjna odnosi się do każdej płci, lecz kobiety są na nią narażone dziesięć razy bardziej niż mężczyźni (Hardesty 2002; Hotton 2009; Tjaden, Thoennes 2000). Jest to zatem problem uwarunkowany genderowo, typowy dla społeczności androcentrycznych i kultur patriarchalnych. Szeroko zakrojone badania przeprowadzone w Kanadzie ilustrują skalę i natężenie zjawiska. W ich

świetle 172 tysięcy kobiet doświadczyło w ciągu roku przemocy, z czego 37% uważa, że rozpoczęła się ona dopiero po separacji, 22% jest zdania, że nasilenie tej przemocy zasadniczo zwiększyło się po separacji, zaś 40% twierdzi, że dotkliwość i zakres tej przemocy są identyczne jak wtedy, gdy były w związku (numerique.banq.qc.ca). Kolejna tura badań losowych ujawniła tylko nieznaczne różnice w wymiarze zjawiska: 24% populacji twierdzi, że przemoc narasta po rozstaniu, 37% ocenia ją na podobnym poziomie, zaś 39% zauważa ją pierwszy raz (wcześniej nie była obecna). Kobiety, uczestniczki tego badania, były wielorako wiktyimizowane, kontuzjowane i ranne: 60% z nich potrzebowało pomocy lekarskiej, wobec 25% mężczyzn (Statistics Canada, 2001). Inne ustalenia wskazują, że kobiety w sytuacji okołorozwodowej są do dziewięciu razy bardziej narażone na przemoc fizyczną ze strony ekspartnerów aniżeli mężatki w stałym związku. Natomiast kobiety, które nie uzyskały jeszcze rozwodu, nadal pozostając w separacji, są aż trzydzieści razy bardziej narażone na doświadczenie przemocy (Brownridge 2006). Krajowe Badanie Wiktyimizacji Przestępstw (NCVS), jako główna agenda informacji o wiktyimizacji kryminalnej w USA, pokazuje, że wskaźniki przemocy wobec kobiet po separacji są trzy razy wyższe niż rozwiedzionych, a także dwadzieścia pięć razy wyższe niż wśród zamężnych (Bachman i Saltzman, 1995). Odrębne badanie przeprowadzone na próbie losowej obejmującej 16 tysięcy amerykańskich mężczyzn i kobiet wykazało, iż 4% kobiet i 0,5% mężczyzn było nękanych przez byłego lub obecnego partnera (Tjaden, Thoennes, 2001). W przypadku grupy uczestniczącej w krajowym badaniu – *National Violence Against Women Survey*: 18,3% kobiet zgłosiło zarzut nękania, prześladowania, tropienia. W większości prześladowcami byli ekspartnerzy – stalking rozpoczął się po zakończeniu związku i wyprowadzce z domu. Co ważne, policja nie czyniła tego czynu przedmiotem oskarżenia – zarzut bowiem formułowany był w kierunku molestowania albo naruszenia zakazu zbliżania się (Tjaden, Thoennes, 2000). Uznaniowość w postrzeganiu i klasyfikowaniu nadużyć potwierdzają też inne badanie jakościowe, w świetle których zarówno groźby użycia przemocy, jak i faktyczna przemoc postseparacyjna, są częściej stosowane odnośnie do kobiet, które są matkami. Powodem jest powszechność patriarchalnych dyskursów i narracji o macierzyństwie, postawy mizoginistyczne, sztywność ról płciowych, nierówności ekonomiczne wynikające z różnic w zarobkach, niedoszacowanie i niedoceniecie pracy domowej kobiet. Rola matki, ukorzeniona w tradycji kulturowej, w większości społeczeństw wydaje się znacząca i implikuje szereg cech związanych z kobiecością wyobrażoną, wyidealizowaną, a nawet mityczną. Ta rola społeczna wpływa na dynamikę uzyskiwania władzy w sporze o ustanowienie opieki nad dziećmi. Wielokrotnie kobietom nadawana jest negatywna etykieta „nieubłagane wrogiej matki”, która potrzebuje

pilnej pomocy psychiatrycznej, odosobnienia albo srogiej kary. Ta etykieta budowana w opozycji do stereotypu „prawdziwej, dobrej, poświęcającej się matki” jest manipulatywną strategią marginalizacji i deprecjacji kobiety, by za pomocą sądowo ustalonych widzeń (zabezpieczeniu kontaktów), mężczyzna nadal mógł sprawować władzę i utrzymywać kontrolę nie tylko nad dziećmi, lecz także nad byłą żoną (Elizabeth, Gavey, Tolmie, 2012).

STRUKTURALNE I BEHAVIORALNE KOMPONENTY PRZEMOCY POSTSEPARACYJNEJ – UJĘCIE TEORETYCZNE W PERSPEKTYWIE MODELU DULUTH

Przemoc postseparacyjna może być przedstawiana przy wykorzystaniu Modelu Duluth, który został opracowany w latach 80. XX wieku w Duluth (miasto w stanie Minnesota, USA) w ramach programu interwencyjnego pn. *Domestic Abuse Intervention Project*. Model stanowi zoptymalizowany paradygmat teoretyczno-praktyczny adekwatny do opisu poszczególnych komponentów przemocy domowej, a wnioski z niego płynące charakteryzują się wysokim walorem aplikacyjnym w obszarze przeciwdziałania przemocy¹. Niemniej dla rzetelności tej ekspertyzy należy dodać, iż wobec Modelu formułowane są zastrzeżenia dotyczące przede wszystkim selektywnego ujęcia problemu (pominięcia przemocy dwukierunkowej), braku odpowiedniego udokumentowania empirycznego i potwierdzenia w analizach naukowych, uwyraźnionych tendencji polaryzacyjnych (Rizza 2009; Bates 2016). Wymienione zarzuty nie negują całkowicie jego zasadności, lecz podkreślają konieczność jego doprecyzowania poprzez uzupełnienie o kolejne wymiary i kierunki przemocy oraz replikacje w toku dalszych badań empirycznych, sprawdzających wiarygodności wniosków.

Model Duluth powstał na podstawie teorii feministycznych i zakłada, że przemoc w związkach intymnych jest zjawiskiem strukturalnie zakorzenionym w patriarchalnych układzie władzy, poprzez który dochodzi do systemowej dominacji mężczyzn nad kobietami. Rdzeniem organizacyjnym Modelu jest tzw. Koło Władzy i Kontroli (*Power and Control Wheel*) ilustrujące mechanizmy, za pomocą których sprawcy sprawują kontrolę nad partnerkami, wykorzystując przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną i wiele innych strategii manipulowania, prześladowania, izolowania, dręczenia. Model ma znaczenie aplikacyjne, gdyż nie ogranicza się wyłącznie do opisu wzorców i schematów przemocy, lecz stanowi też odniesienie dla projektowania procedur interwencyjnych i prewencyjnych oraz zabiegów korekcyjno-edukacyjnych rozwijanych w ramach polityk społecznych danego państwa. Model

¹ Prezentowane w tym podrozdziale formy przemocy nawiązują bezpośrednio do Modelu Duluth – traktowanego jako schemat koncepcyjny przeciwdziałania przemocy domowej. Model opracowano w 1981 roku w mieście Duluth w stanie Minnesota (USA). Impulsem do stworzenia tego modelu był głośny przypadek 19-letniej kobiety, która zabiła swojego męża, będącego sprawcą długotrwałej i brutalnej przemocy wobec niej.

umożliwia zintegrowanie wiedzy teoretycznej z praktyką ukierunkowaną na wywołanie zmiany społecznej wskazującej konieczność przekształcenia relacji władzy oraz promowania równości płciowej – postrzeganej jako krok milowy w eliminowaniu przemocy.

Na podstawie Modelu Duluth za pierwszy komponent przemocy postseparacyjnej można uznać kontrrodzicielstwo (rodzicielstwo przeciwstawne), które odnosi się do zakłócania współpracy rodzicielskiej z wyraźnie powziętą intencją pogorszenia jej jakości. Są to wszelkie działania sabotujące zdrowy model rodzicielstwa, opozycyjne wobec niego albo całkowicie z nim sprzeczne. Konkretyzując, chodzi o następujące postępowanie: a) narzucanie dziecku światopoglądu, zasad czy reguł, które są sprzeczne z preferowanym, dotychczas obopólnie podzielanym, systemem wartości drugiego rodzica; b) niewyrażanie zgody na zabiegi medyczne i terapeutyczne dziecka (w tym diagnozowanie, leczenie, rehabilitacja), co może doprowadzić do utraty zdrowia i życia; c) kwestionowanie wiedzy, kompetencji, znaczenia i sensowności decyzji podjętych przez tzw. bezpiecznego rodzica (tj. osobę, która ma władzę rodzicielską nad dzieckiem i sprawuje ją w sposób zgodny z uznaną normą społeczną – interesuje się dzieckiem, opiekuje się nim, obdarza czułością, bierze za nie odpowiedzialność, chroni przed zagrożeniami, jest dostępna, responsywna i pomocna). Działania kontrrodzicielskie są powodowane rywalizacją o udział w opiece nad dzieckiem, lecz przede wszystkim gniewem, niechęcią i nienawiścią wobec ekspartnerki. Wola zemsty jest tak wielka, iż sprawca krzywdzi własne dziecko, chcąc zranić i zdyskredytować drugiego rodzica, sprowokować go do wybuchu złości lub innych nieprzemyślanych zachowań, które mogą negatywnie wpływać na jego wizerunek i społeczną ocenę.

Drugi komponent przemocy postseparacyjnej dotyczy insynuowania tzw. alienacji rodzicielskiej (oddzielenia od opiekuna) oraz celowego ograniczania kontaktów. Zazwyczaj te insynuacje są formułowane przez przemocowego rodzica w sytuacji, kiedy dziecko nie chce się z nim spotykać i przebywać w jego towarzystwie. Towarzyszy temu przewrotna argumentacja, przeinaczanie faktów, podawanie fałszywych i nieuzasadnionych informacji o drugim rodzicu – co stanowi element manipulatorskiej strategii przedstawienia go w złym świetle, osłabienia jego autorytetu i wiarygodności. Oskarżanie o alienację występuje podczas procesów sądowych, ażeby pomówić, oskarżyć, zniszczyć reputację, a nawet pozbawić kogoś władzy rodzicielskiej. W tym przypadku największą ofiarą jest dziecko, gdyż rodzice próbują postawić na swoim oraz wykazać swoje racje, nie licząc się z jego uczuciami i przeżyciami. „Rozgrywanie dzieckiem”, przeciąganie go na swoją stronę, indoktrynacja prowadzi do wielu destruktywnych skutków: poczucia winy i rozdarcia wewnętrznego, niskiej samooceny, pustki i osamotnienia. Dziecko uczestniczące w „rozgrywkach rodzicielskich” w okresie adolescencji

ma problemy z tworzeniem zdrowej więzi, przywiązaniem i ufnością, zaangażowaniem w dojrzałą relację. Mogą pojawiać się u niego stany depresyjne, myśli samobójcze, a także silne objawy somatyczne: bóle brzucha, pleców i mięśni, przewlekłe zmęczenie, wymioty, migreny, ucisk w klatce piersiowej, kołatania serca itp. Pomimo że koncepcja alienacja rodzicielskiej pozostaje wątpliwa pod względem naukowym, badawczym, terapeutycznym (nie jest także uznawana, jako jednostka diagnostyczna, przez główne organizacje ustanawiające standardy zdrowia i opieki, tj. Światową Organizację Zdrowia, Amerykańskie Towarzystwo Medyczne, Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne), to warto dodać, iż działania wymieniane w ramach tej koncepcji nierzadko występują podczas konfliktu separacyjnego oraz powinny być jednoznacznie piętnowane. Niedopuszczalne jest bowiem nadużywanie roli i funkcji rodzicielskich, po to, by wyizolować dziecko, ograniczać kontakty, nie dopuszczać do spotkań z drugim rodzicem lub celowo zaburzać relacje poprzez: wzbudzanie negatywnych emocji, wrogie nastawianie, przekupywanie, wymuszanie deklaracji przywiązania i oddania, szkalowanie drugiego rodzica, jego ośmieszanie. Jest to postępowanie sprzeczne z obowiązkiem troski, opieki i nadzoru oraz nosi znamiona przemocy psychicznej. Oczywiście odwrotna interpretacja zachodzi w przypadku, gdy rodzic stosował przemoc i jego postępowanie może być dla dziecka niebezpieczne, szkodliwe, ubliżające – wówczas pilnym obowiązkiem jest całkowite odłączenie dziecka od sprawcy przemocy.

Trzeci komponent przemocy postseparacyjnej dotyczy psychopatologicznych działań, które stanowią bezpośrednie zagrożenie dla dziecka – jego zdrowia psychicznego, dobrostanu, harmonii duchowej. Komponent określany zbiorczo jako „znęcające się rodzicielstwo” polega na świadomym narażaniu dzieci na traumę oraz niebezpieczeństwo wynikające z udziału w groźnych zdarzeniach, obcowaniu z grupami dewiacyjnymi, otaczaniu dziecka szkodliwymi treściami czy produktami (m.in. gry komputerowe, programy telewizyjne, filmy przeznaczone dla widzów dorosłych), które są nieadekwatne dla jego stopnia rozwoju osobowego. W efekcie dziecko zaczyna się bać, wpada w panikę, jest przerażone i zdestabilizowane emocjonalnie. Niepokój, strach i konsternację odczuwa również bezpieczny rodzic, martwiąc się o dziecko. Agresor odnosi więc „podwójne zwycięstwo”. Towarzyszy temu toksyczna komunikacja, szantaż emocjonalny, groźby, zastraszanie i obwinianie, co powoduje, że dziecko często nie zgłasza stosowanej wobec niego przemocy. Dobro dziecka nie ma większego znaczenia dla atakującego rodzica – jest on gotów poświęcić dziecko dla partykularnych interesów, działa z pobudek egoistycznych ukierunkowanych na wyrządzenie szkody ekspartnerce, wywołanie dotkliwej straty.

Czwartym komponentem przemocy postseparacyjnej jest koersywna kontrola, która

polega na tworzeniu klimatu strachu i pogardy wobec ekspartnerki poprzez jej systematyczną i ostentacyjną krytykę oraz wyrażanie dezaprobaty odnoszącą się do różnych aspektów jej życia, np. wyglądu, wizerunku, sposobu bycia, myślenia i mówienia, wykształcenia i kwalifikacji, wykonywanej pracy, wyznawanej religii, przynależności etnicznej, pochodzenia. Sprawca poniża, zawstydza, ośmiesza ofiarę za pośrednictwem słów lub gestów; wielokrotnie prokuruje fałszywe narracje, by wprowadzić ją w zakłopotanie lub doprowadzić do utraty kontaktu z rzeczywistością, zdolności rozeznania i dokonania krytycznej oceny. W efekcie ofiara traci zaufanie do siebie, własnej wiedzy o świecie, przekonań, zdolności poznawczych. Sprawca samodzielnie oraz przez najbliższe otoczenie („latające małpy”) rozsiewa plotki o ekspartnerce, pomawia ją i znieważa, opowiada zmyślane historie, szerzy kłamstwa np. na temat jej życia prywatnego, dokonań zawodowych. Koersywna kontrola dotyczy ekspartnerki, dzieci oraz innych członków rodziny, zwłaszcza jeśli przeciwstawiają się oni przemocy, bronią się przed atakami agresora. Sprawca dezorientuje otoczenie, aby utrzymać władzę, kontrolę i przewagę. Celowo wywołuje konflikty z bezpiecznym rodzicem, ośmiesza go, deprecjonuje, poniża, chcąc sprowokować do ostrej reakcji, którą mógłby potem wykorzystać i obrócić przeciwko niemu. Często stosowanym środkiem oddziaływania jest *gashlighting*, który polega na doprowadzeniu ofiary do stanu utraty kontaktu z rzeczywistością – traci ona umiejętność logicznego oglądu sprawy, odtwarzania zdarzeń, rozpoznawania faktów. Sprawca manipuluje wrażeniami i postrzeżeniami ofiary poprzez fałszywą narrację, wmawianie jej czegoś, przekierowywanie uwagi, kwestionowanie jej pamięci i innych zdolności poznawczych.

Piąty komponent to stalking polegający na uporczywym nękaniu i prześladowaniu ofiary np. poprzez „bombardowanie” jej ogromną liczbą wiadomości, SMS-ów, listów, notatek, komunikatów, rozmów telefonicznych, które najczęściej są obraźliwe, obelżywe i przerażające. Sprawca śledzi i podgląda ekspartnerkę, wystaje pod jej miejscem pobytu, monitoruje jej codzienne aktywności za pomocą oprogramowania szpiegującego, nawigacji satelitarnej, przyrządów detektywistycznych. Niespodziewanie pojawia się na jej drodze, przychodzi do mieszkania np. pod pozorem zobaczenia dziecka, zapytania o jego samopoczucie, ofiarowania niechcianego podarunku, okazania zainteresowania. Stosuje taktykę terroru – zastrasza, gnębi, grozi (także samobójstwem, by wywołać współczucie i troskę). Stalker zazwyczaj działa na granicy prawa, stąd brakuje skutecznych reakcji na jego zachowanie ze strony organów ścigania. Natomiast ofiara czuje się zniewolona i zastraszona, zwłaszcza że były partner wydaje się nieprzewidywalny, a formułowane groźby i zapowiedzi sugerują, że planuje zemstę i jest zdolny do wszystkiego.

Szósty komponent ujmowany jest jako nadużycia finansowe i oszustwa, stanowiące

istotny element strukturalnego wzorca przemocy ekonomicznej. Sprawca podejmuje działania ukierunkowane na pogorszenie sytuacji materialnej rodziny, poprzez celowe opóźnianie płatności alimentów i innych zobowiązań finansowych, jak i ograniczanie partnerce dostępu do zasobów finansowych, takich jak oszczędności, konto bankowe, karta płatnicza. Podobnie, uniemożliwia jej podjęcie zatrudnienia, uzyskanie awansu lub rozwój kariery zawodowej, co skutkuje osłabieniem jej autonomii ekonomicznej, możliwości wzbogacenia się i otwarcia długoterminowych perspektyw zarobkowych. Celem sprawcy jest wywołanie maksymalnych szkód wynikających z niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb, w tym zakupu żywności czy odzieży, co prowadzi do trwałej destabilizacji funkcjonowania rodziny. W sytuacji, gdy sprawca dysponuje środkami finansowymi, stają się one narzędziem kontroli i nadzoru – pieniądze są wydzielane, opłaty uiszczane jedynie wówczas, gdy odpowiada to jego woli, a transfery materialne podlegają manipulacji poprzez nagradzanie dziecka zabawkami lub sprzętem elektronicznym, sportowym, muzycznym w celu utrwalenia własnej dominującej pozycji.

Kolejny komponent to przekroczenia i nadużycia prawne odbywające się w ramach systemu sprawiedliwości, często na sali sądowej, w obliczu sądu. Sprawca celowo dąży do wszczęcia do kolejnych postępowań sądowych, aby nękać, dręczyć i kontrolować partnerkę, doprowadzając ją tym samym do utraty zasobów finansowych, energii oraz czasu, który mogłaby przeznaczyć na inne aktywności czy obowiązki. Składa fałszywe doniesienia do prokuratury, odwleka postępowania sądowe, stosuje groźby prawne (np. grozi odebraniem dzieci, przejęciem majątku, ubezwłasnowolnieniem). Satysfakcję czerpie z prowadzenia wyczerpującej „gry sądowej”, zwłaszcza w sytuacji, gdy dysponując przewagą ekonomiczną, może zatrudnić wysoko wykwalifikowanych pełnomocników prawnych, co dodatkowo wzmacnia jego pozycję procesową i pogłębia asymetrię sił między stronami. Ma wrogie zamiary – zależy mu przede wszystkim na uzyskaniu satysfakcjonujących dla siebie orzeczeń, nawet za cenę zdrowia i dobrostanu swoich dzieci.

POLSKA I NOWEGIA: PODEJŚCIA, INSTRUMENTY I POLITYKI ANTYPRZEMOCOWE. UJĘCIE TRANSNARODOWE

Przedmiotem niniejszej ekspertyzy jest analiza porównawcza podejścia do przemocy postseparacyjnej w odniesieniu do wzorców charakterystycznych dla Polski i Norwegii. Wybór tych dwóch państw ma charakter celowy i służy ukazaniu odmiennych instrumentów i modeli polityki antyprzemocowej w zakresie redukcji szkód, nadużyć i aktów prześladowczych

składających się na ten typ przemocy. Polska i Norwegia różnią się w sposób zasadniczy pod względem kształtowania polityk publicznych, w tym: procedur administracyjnych, rozwiązań instytucjonalnych, mechanizmów kontrolnych i nadzoru, zabezpieczeń formalnoprawnych w obszarze ochrony, wsparcia, pomocy dla osób pokrzywdzonych. Różnicowanie pomiędzy wskazanymi państwami wynika z typologicznie odmiennych uwarunkowań: a) społecznych – determinowanych strukturą danego społeczeństwa, istniejącymi nierównościami, podziałami klasowymi, funkcjonowaniem instytucji, organizacji, ośrodków analityczno-badawczych (np. think tanki); b) kulturowych – będących pochodną tradycji, obyczajowości, habitusów oraz szeroko rozumianych norm kulturowych, w tym statusów i ról genderowych; c) ekonomiczno-gospodarczych – zobrazowanych za pośrednictwem wskaźników makroekonomicznych (np. PKB, PKB per capita, CPI, stopa bezrobocia, stabilność gospodarcza), ogólnie przyjętych miar rozwoju, jakości życia i dobrobytu (np. GINI – współczynnik nierówności dochodowych, HDI – współczynnik dobrostanu, a także wskaźników odnoszących się do zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem, stopą deprywacji materialnej); d) religijnych – dotyczących dominujących wartości duchowych i materialnych, wyznawanej religii i stopnia religijności – formujących moralność, etos, światopogląd oraz postawy wobec wielu instytucji, zwłaszcza rodziny; e) politycznych – wynikających z orientacji polityki wewnętrznej sytuującej się na kontinuum od liberalizmu do konserwatyzmu i obejmujących: politykę społeczną, stopień interwencji państwa w życie jednostki, zakres ochrony praw obywatelskich i ochrony rodziny, cele i priorytety ideologiczne rządu; f) prawnych – dotyczących stopnia punitywności bądź permissywności systemu karnego oraz charakteru obowiązującego prawa w odniesieniu do norm ustawowych i mechanizmów egzekwowania przepisów, co przekłada się na regulacje legislacyjne, tryb ścigania przestępstw, a także na przepisy dotyczące ochrony ofiar, prewencję i ogólnie pojmowaną politykę karną.

Pomimo faktu, iż oba państwa różnią się pod względem wskazanych determinant, ich zestawienie jest zarówno interesujące i zasadne z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, strategiczne podejście Norwegii do przeciwdziałania przemocy może stanowić dla Polski cenny punkt odniesienia podczas projektowania rozwiązań systemowych lub innych instrumentów eliminowania przemocy, zwłaszcza że Polska nadal zmaga się z wyzwaniami uspołnienienia legislacji odnośnie do międzynarodowych dokumentów mających na celu ochronę przed przemocą. Po drugie, Polacy stanowią najliczniejszą mniejszość narodową w Norwegii (w 2024 roku – 111 074 osób), co rodzi konieczność uwzględnienia ich potrzeb w ramach wielokulturowych programów zapobiegania i redukcji przemocy, a także konieczność wypracowania uniwersalnych stanowisk wobec problemów tej grupy. Po trzecie, oba państwa

posiadają zbliżone zobowiązania w zakresie kreowania polityk antyprzemocowych, wynikające z podpisania dokumentów o charakterze transnarodowym oraz z procesów unifikacji rozwiązań prawnych. Z tego powodu uzasadnione jest postawienie pytań o zakres implementacji i respektowania aktów prawnych oraz o właściwą transpozycję dyrektyw oraz rozporządzeń do ustawodawstw krajowych. Perspektywa międzynarodowa pozwala także pokazać, iż normy i praktyki społeczne wykraczają poza granice państwowe i są adaptowane na poziomie lokalnym w poszczególnych społecznościach. Prawa człowieka w kontekście przemocy ze względu na płeć, wyrażone w standardach ONZ, podlegają „translacji” w procesie negocjowania znaczeń. Oznacza to konieczność ich przełożenia, przetłumaczenia (językowego, politycznego, kulturowego) na lokalne dyskursy, kody i praktyki kulturowe, a także prawo krajowe oraz funkcjonowanie organizacyjne (Merry 2006). Można twierdzić, iż w Norwegii ta „translacja” odbywa się w sposób konsolidacyjny, przystając w pełni do przyjętej polityki równościowej i instytucjonalnych dążeń do osiągnięcia równouprawnienia w sferze publicznej i prywatnej. Natomiast w Polsce „translacja” wydaje się cząstkowa i rozdzielona na pewne obszary, nieefektywna – co rozbudza spory polityczne wokół norm międzynarodowych i destabilizuje krajowe polityki antyprzemocowe (Korolczuk 2020).

W Polsce i Norwegii istnieją, na poziomie jurydycznym i doktrynalnym, kompleksowe normy i standardy prawne, a także orzecznictwo doktrynalne, dotyczące przemocy domowej, które mogą być kontekstowo aplikowane do innych form nadużyć oraz przypadków przemocy. Ponadto oba państwa są sygnatariuszami ważnych aktów prawa międzynarodowego (umów, traktatów, porozumień, konwencji), jak np. Konwencja o przeciwdziałaniu i zapobieganiu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska) oraz protokołów fakultatywnych oddziałujących na kształt krajowych porządków prawnych. Polska i Norwegia uwzględniły też w swoich regulacjach ramy prawne Organizacji Narodów Zjednoczonych (w tym DEAW, DEDAW, CEDAW, VDPA) oraz podjęły współpracę w eliminowaniu *gender based-violence* poprzez udział w programie SYNERGY Network koordynowanym przez norweskie Ministerstwo Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa Publicznego. Nadto Norwegia, jako państwo-donor, przekazuje w mechanizmie grantów środki finansowe (EEA, Norway Grants) dla krajów-beneficjentów, dzięki którym możliwe staje się tworzenie profesjonalnych systemów wsparcia, kampanii informacyjnych, telefonów zaufania, poradnictwo, prowadzenie szkoleń i kursów, budowanie schronisk. Wszystko to może sprawiać wrażenie uspoźnienia kierunków działań oraz harmonizacji stosowanych metod i środków formalnoprawnych. W praktyce jednak oba państwa pozostają oddalone od siebie w zakresie interpretacji, implementacji oraz realizacji wytycznych wynikających z wyżej wymienionych dokumentów i działalności. Tym

samym istnieją odmienne modele identyfikacji, prewencji i interwencji w obszarze przemocy domowej, przemocy wobec partnera intymnego oraz przemocy postseparacyjnej. Dodatkowo, istotne rozbieżności dotyczące struktury i organizacji systemu rodzinnego sprawiają, że małżeństwo, partnerstwo, rodzicielstwo oraz problemy społeczne występujące w ich obrębie nie są w obu krajach pojmowane w sposób jednolity ani stabilny. W rezultacie prowadzi to do zróżnicowanych sposobów interpretowania praw i obowiązków związanych z założeniem rodziny, a także do zróżnicowania potencjalnych kompetencji państwa w zakresie ingerencji w wewnętrzne funkcjonowanie środowiska rodzinnego.

Przemoc postseparacyjna zarówno w Polsce, jak i w Norwegii pozostaje zjawiskiem niedostatecznie zdiagnozowanym, opisanym i konceptualizowanym w literaturze naukowej oraz w dokumentach polityki publicznej. Jej częściowo ukryty charakter skutkuje ograniczoną widocznością problemu w debacie publicznej, a tym samym utrudnia formułowanie adekwatnych strategii jego zwalczania i zapobiegania. Grupa Ekspertów ds. Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej (GREVIO) – jako niezależny organ monitorujący implementację postanowień konwencji stambulskiej – podkreśla, iż zarówno Polska, jak i Norwegia nie uwzględniają w swoich raportach sprawozdawczych zagadnienia przemocy postseparacyjnej. Wskazuje to na istotną lukę w państwowych systemach gromadzenia danych i oceny zjawisk przemocy. W obu krajach obserwuje się deficyt badań empirycznych i analiz interdyscyplinarnych, które mogłyby opisać skalę, dynamikę oraz uwarunkowania przemocy postseparacyjnej w ujęciu ilościowym i jakościowym. Dostępne są jedynie nieliczne opracowania (Sosnowska-Buxton 2023; Tomczyk 2024; Bjørnholt 2024), które pozwalają wnioskować, iż problem ten występuje w obu państwach w znacznym nasileniu, generując dotkliwe koszty społeczne, psychologiczne i ekonomiczne. Do obciążeń tych należy włączyć również koszty pośrednie (utracone), które nie są rejestrowane w statystykach finansowych, lecz mają istotny wpływ na kondycję budżetu państwa oraz – pośrednio – na stabilność finansową państw wspólnoty międzynarodowej. Przemoc postseparacyjna stanowi czyn zabroniony i powinna być kwalifikowana jako przestępstwo w świetle obowiązujących przepisów kodeksu karnego. Jednocześnie ma charakter poważnego problemu społecznego i zagadnienia z zakresu zdrowia publicznego, ponieważ generuje konsekwencje bezpośrednio zagrażające zdrowiu i życiu osób doświadczających przemocy, ich rodzin oraz świadków. W związku z tym jej występowanie wymaga pilnego uruchomienia wielowymiarowych działań prewencyjnych, interwencyjnych i profilaktycznych, realizowanych przez wyspecjalizowane instytucje publiczne lub organizacje społeczne. Zapobieganie oraz redukcja przemocy postseparacyjnej powinno zostać uznane za zadanie o najwyższym priorytecie, szczególnie ze

względu na jej potencjalnie letalny charakter i dalekosiężne konsekwencje dla funkcjonowania jednostek, rodzin, całych społeczeństw.

NORWEGIA – SYSTEMOWE, INSTYTUCJONALNE I SPOŁECZNE PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

W Norwegii zjawisko przemocy domowej – definiowane jako „przemoc w bliskich relacjach” (*vold i nære relasjoner*) – jest ujmowane w sposób szeroki, uwzględniający zarówno fizyczne, psychiczne, seksualne naruszenia integralności człowieka, jak i groźby zastosowania przemocy. Ustawodawca odnosi się przy tym do osób pozostających w aktualnych bądź minionych związkach małżeńskich lub partnerskich, a także do członków rodzin pochodzenia oraz rodzin zrekonstruowanych, obejmując zasięgiem ustawy rodziców, teściów, rodzeństwo, dziadków, opiekunów zastępczych i adopcyjnych. Ujęcie to odzwierciedla norweską tendencję do poszerzonego rozumienia kategorii więzi rodzinnych i emocjonalnych, co przekłada się na wielorakie środki ochrony, które mogą się różnić w zależności od zakresu podmiotowego.

Statystyki publikowane przez norweską policję wskazują jednoznacznie, że to kobiety stanowią najliczebniejszą grupę ofiar przemocy ze strony byłych partnerów (www.politi.no). Przemoc ta cechuje się wysokim ryzykiem eskalacji, mogąc prowadzić do najcięższych konsekwencji, włącznie ze śmiercią. Norweska legislacja traktuje przemoc w bliskich relacjach jako szczególnie niebezpieczne przestępstwo, czego wyrazem jest art. 282 Kodeksu karnego (www.lovdata.no). Penalizuje on poważne, rozciągnięte w czasie, intencjonalne i powtarzające się akty znęcania z użyciem przymusu, groźby, pozbawienie wolności, przemocy fizycznej lub innych naruszeń, przewidując sankcję do 6 lat pozbawienia wolności. Katalog osób, wobec których można dopuścić się tego czynu, obejmuje obecnych i byłych partnerów, osoby spokrewnione, współzamieszkujące, znajdujące się pod opieką rodziny albo w pieczy zastępczej. Istotnym elementem systemu prawnego jest obowiązek sądu, aby w razie uznania sprawcy za winnego przestępstwa z ww. art. 282 Kodeksu karnego, równocześnie rozważyć orzeczenie zakazu kontaktu, odwiedzania lub pobytu w domu na podstawie art. 57 Kodeksu karnego (możliwe jest również objęcie sprawcy monitoringiem elektronicznym, co ułatwia wskazanie miejsca, w którym ten się znajduje). Zasada ta podkreśla prewencyjny i ochronny charakter przepisów – celem jest nie tylko wymierzenie kary, lecz także zabezpieczenie ofiary przed dalszym prześladowaniem, nękaniem oraz każdym innym zachowaniem zagrażającym. W norweskiej kulturze prawnej, opartej na silnym fundamencie państwa opiekuńczego,

ochronę jednostki traktuje się jako podstawową wartość systemu i przewodnią zasadę jego prawidłowego działania. Takie podejście wynika z głęboko zinternalizowanego przekonania, iż na państwie spoczywa obowiązek redukcji zagrożeń oraz podejmowania interwencji gwarantujących stabilność i dobrobyt kraju. W raportach rządowych NOU (*Norges offentlige utredninger*) pojawia się zapis: „przemoc mężczyzn wobec kobiet i dzieci w bliskich związkach jest odpowiedzialnością publiczną. Nie można pozwolić, by przemoc była traktowana jako sprawa prywatna. Musi istnieć gotowość uznania, że taka przemoc istnieje we wszystkich społeczeństwach i kulturach, że jakkolwiek jej forma jest niedopuszczalna” (<https://tiny.pl/w9f-p8fw>). Zapis ten podkreśla, że przemoc nie jest problemem wyłącznie osobistym i jednostkowym, lecz kwestią ogólnospołeczną, która domaga się reakcji i użycia profesjonalnych środków ze strony organów państwowych.

Międzyinstytucjonalne strategie przeciwdziałania przemocy

Plany działań antyprzemocowych opracowane przez norweski rząd (*Handlingsplan mot vold i nære relasjoner*) przewidują rozwijanie wielopłaszczyznowych i uspołnionych strategii zapobiegania oraz zwalczania przemocy, angażując w ten proces nie tylko organy ścigania i administrację publiczną, lecz także instytucje medyczne, środowiska akademickie, sektor pozarządowy i prywatny (w ramach partnerstw publiczno-prywatnych lub społecznej odpowiedzialności biznesu). Współpraca oparta o dyseminację wyników badań oraz transfer dobrych praktyk polega na skoordynowaniu działań wyżej wymienionych podmiotów poprzez wymianę zasobów, rezerw, kompetencji, wiedzy eksperckiej, informacji oraz alokację środków. Zespołowe dostosowanie się do celów strategicznych i spójność procedur przyczynia się do wzrostu efektywności systemu, który opiera się o następujące filary:

1. Wzmocniona kooperacja międzysektorowa oraz wyspecjalizowane kompetencje służb pierwszego kontaktu – zwłaszcza personelu medycznego, który najczęściej jako pierwszy styka się z ofiarami przemocy i podejmuje czynności ratujące ich zdrowie i życie. W związku z tym niezbędne są ustawiczne szkolenia z rozpoznawania symptomów przemocy, procedur przesiewowych, priorytetów w udzielaniu pomocy, obowiązku zgłaszania rozpoznanego zagrożenia.
2. Upublicznienie problemu poprzez włączenie go do dyskursu społecznego-politycznego oraz upowszechnienie działań edukacyjnych, kampanii społecznych, debat medialnych, programów informacyjnych ukierunkowanych na przełamanie tabu wokół przemocy, jej demaskowanie, a także budzenie świadomości na temat jej przyczyn i skutków.

3. Zapewnienie kompleksowego wsparcia ofiarom – obejmującego pomoc psychologiczną, prawno-administracyjną, informacyjną, socjalną, materialną, organizacyjną oraz dalsze towarzyszenie ofierze w procesie wychodzenia z kryzysu i pracy nad traumą. Ofiara – na poszczególnych etapach wychodzenia z przemocy – powinna otrzymywać adekwatne wsparcie, które zapewnia jej poczucie bezpieczeństwa oraz świadomość, że nie pozostaje osamotniona w sytuacji przemocy. Charakter i zakres tego wsparcia powinny być zróżnicowane oraz dostosowane do indywidualnych potrzeb jednostki, uwzględniając zarówno jej stan psychiczny, jak i specyfikę doznanych doświadczeń.
4. Rozbudowanie programów pracy ze sprawcami – państwo norweskie kładzie nacisk na trwałe przecięcie spirali przemocy, co wymaga nie tylko ochrony i wsparcia ofiar, lecz także specjalistycznej terapii oraz terapeutycznego nadzoru nad osobami stosującymi przemoc. Praca korekcyjna ze sprawcami jest istotnym elementem profilaktyki drugo- i trzeciorzędowej zorientowanej na ograniczenie ryzyka ponownego zastosowania przemocy. Oddziaływania resocjalizacyjne wobec sprawców pomagają im zrozumieć mechanizmy swoich działań (często utrwalonych pokoleniowo), kontrolować emocje i je transformować, wzmacniać empatię, wrażliwość i uważność na potrzeby innych, kształtować postawy odpowiedzialności za popełnione czyny.

Plan działań jako narzędzie polityki publicznej

Norweski rząd sukcesywnie opracowuje oraz aktualizuje szczegółowe plany działań o znaczeniu narodowym, których celem jest wczesne rozpoznanie zagrożeń, monitorowanie trendów, projektowanie trafnych mechanizmów reagowania i natychmiastowego wdrażania procedur. Aktualnie obowiązujący w tym zakresie plan przyjęty na lata 2021–2024 (*Frihet fra vold 2021–2024*) stanowi kontynuację wcześniejszych dokumentów, np. „Życie bez przemocy” (*Et liv uten vold*), „Prawo do życia bez przemocy. Przemoc mężczyzn wobec kobiet w bliskich relacjach” (*Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*). Wzmiankowany *Frihet fra vold 2021–2024* bazuje na następujących zaleceniach: a) działania edukacyjne oraz informacyjne ukierunkowane na zapobieganie przemocy; b) ochrona osób pokrzywdzonych, udzielanie im profesjonalnej pomocy; c) skoordynowana współpraca pomiędzy instytucjami, takimi jak: służby socjalne, policja, szkoły, NGO-sy, instytucje ochrony zdrowia; d) dobór strategii w zależności od specyfiki danej grupy (np. społeczności migracyjne); e) monitoring i ewaluacja prowadzonych działań (www.regjeringen.no).

Należy także wskazać na norweską strategię na rzecz równości płciowej opracowaną przez Ministerstwo Kultury i Równości: *Strategi for likestilling mellom kvinner og menn 2025–2030* (*Strategy for Gender Equality 2025–2030*, dostęp online: <https://tiny.pl/t8zhhjyy>). Ten historycznie znaczący dokument, w całości poświęcony kwestiom równościowym, wyznacza kierunek polityki publicznej i określa priorytety działań rządu w obszarze równości oraz równouprawnienia. Jego azymutami są m.in.: zmniejszenie segregacji płciowych, wolność od przemocy, molestowania seksualnego i nadużyć w sieci, poprawa zdrowia kobiet i mężczyzn, autonomia i prawo do realizacji własnych wyborów. Celem Rządu Norwegii jest osiągnięcie pełnego egalitaryzmu jako warunku istnienia społeczeństwa sprawiedliwego, otwartego i inkluzywnego. Strategia pozostaje w implicytnym związku z zapisami konwencji stambulskiej, eksponując znaczenie polityk równościowych i mechanizmów instytucjonalnych w procesie eliminowania przemocy. Nawiązuje również do Agendy ONZ 2030 i zawartych tam celów zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem Celu 5, jakim jest równość płci. Główne cele Agendy obejmują m. in.: walkę z dyskryminacją kobiet i dziewcząt, likwidowanie wszelkich form przemocy wobec nich w sferze publicznej i prywatnej, przeciwdziałanie handlowi ludźmi, wykorzystywaniu seksualnemu i innym formom wyzysku, wyeliminowanie szkodliwych praktyk – m.in. małżeństw dzieci, okaleczenia żeńskich narządów płciowych (www.un.org.pl/cel5). Norwegia traktuje wynikające z dokumentów zobowiązania nie jako deklaracje lub obietnice, lecz jako zobowiązanie o charakterze rzeczywistym, znajdującym swoje odzwierciedlenie w tworzeniu ram polityki publicznej oraz działań operacyjnych, co oznacza implementację do praktyki instytucjonalnej konkretnych rozwiązań legislacyjnych i administracyjnych.

Państwo dobrobytu jako fundament systemu przeciwdziałania przemocy

Norwegia jest państwem opiekuńczym (określanym także jako: państwo dobrobytu, państwo socjalne), co wskazuje na taką organizację systemu, w którym państwo chroni i dba o obywateli głównie poprzez oferowanie im szerokiego dostępu do usług i świadczeń socjalnych w postaci projektów kompensacyjnych, zasiłków, dotacji, wsparcia. W tej perspektywie pomoc społeczna jest tyleż prawem obywatelskim, co obowiązkiem państwowym. Filarem *welfare state*, jak pisze Wojciech Nowiak, jest projektem bogatych krajów, gdzie największa część wydatków publicznych przypada na obronę, edukację, system opieki społecznej oraz ochronę zdrowia, które razem stanowią co najmniej dwie trzecie wszystkich wydatków państwowych. W zakresie opieki społecznej i zdrowia priorytetami są: po pierwsze, świadczenia emerytalne,

zasiłki pogrzebowe, ubezpieczenia na wypadek niepełnosprawności, zasiłki chorobowe i macierzyńskie; po drugie, publiczne ubezpieczenie zdrowotne oraz krajowa służba zdrowia; po trzecie, zasiłki rodzinne i świadczenia na dzieci (1996: 58). Opiekuńczość ze strony państwa stanowi podstawę wspólnoty politycznej – jest ugruntowaną ideę narodowościową, podzielaną ponad podziałami politycznymi, głęboko ukorzenioną w wyobraźni i świadomości zbiorowej. Polityka społeczna oraz działania państwa są zorientowane na gwarantowanie obywatelom i obywatelkom świadczeń o charakterze pieniężnym, rzeczowym, usługowym oraz finansowaniem opieki zdrowotnej i rehabilitacji. Jak wskazują Johans T. Sandvin, Halvard Vike, Cecile H. Anvik, takie podejście ma uzasadnienie historyczne, gdyż w rejonie nordyckim „usługi były bardziej wszechstronne, szeroko zakrojone oraz łatwiej dostępne niż w innych państwach dobrobytu. Dobrym przykładem jest opieka nad osobami starszymi – być może najbardziej usługointensywne i powszechne dobro, jakie ustanowiło jakiekolwiek państwo opiekuńcze. Typową cechą tej opieki – jak i wielu innych usług – był fakt, że dystrybuowano je w sposób systematycznie «skośny»: były stosunkowo łatwo dostępne dla wszystkich z danym poziomem potrzeb, ale to osoby o największych potrzebach otrzymywały najwięcej” (2020: 4). Koncentrowanie się na najbardziej potrzebujących, obdarzanie ich zainteresowaniem i troską, udzielanie optymalnego wsparcia odzwierciedla ogólnonarodowe poszanowanie zasad zrównoważonego podziału, solidarności społecznej, redystrybucji, transferowania dóbr (także tych trudno dostępnych); podobnie jest przejawem postulowanej polityki emancypacji, która wzmacnia równouprawnienie płci i zapobiega wszelkiej dyskryminacji.

Norweski model państwa dobrobytu zapewnia szeroki katalog usług opiekuńczych, zdrowotnych, socjalnych i edukacyjnych, które są kluczowe dla efektywnej pomocy ofiarom przemocy. Powszechność wsparcia i ogólny dostęp do świadczeń oznacza, iż wszystkie osoby doświadczające przemocy mają prawo do:

- bezpłatnej opieki medycznej i psychologicznej,
- terapii i rehabilitacji,
- ochrony policji i interwencji kryzysowej,
- doradztwa i pomocy prawnej,
- świadczeń materialnych i socjalnych,
- wsparcia w zakresie zatrudnienia i reintegracji zawodowej.

Polityka orientowana wokół holistycznego modelu pomocy wpisuje się w norweską koncepcję spójności i stabilności społecznej, w której bezpieczeństwo osobiste oraz dobrostan

jednostki jest warunkiem dobrobytu wspólnoty i rozwoju społecznego.

Centra kryzysowe i rola policji w systemie wsparcia

Naczelnymi instytucjami w sytuacji konieczności niezwłocznego udzielenia pomocy są centra kryzysowe stanowiące podstawowy komponent norweskich sieci wsparcia. Pierwsze centrum, otwarte w Oslo w 1978 roku, działało zgodnie z brytyjskim modelem i było przeznaczone dla kobiet doświadczających przemocy seksualnej i fizycznej. Z czasem, za sprawą ruchu feministycznego, działalność centrów rozszerzono na inne grupy, w tym osoby doświadczające przemocy ze strony członków rodziny, opiekunów, osób bliskich. Ponieważ feminizm jest ważnym odniesieniem w norweskiej debacie publicznej i towarzyszy debacie politycznej, to można przypuszczać, że będzie przekładał się na wzmacnianie ochrony kobiet przed przemocą (Jonassen 2005). Norweskie centra kryzysowe są oceniane jako efektywne i wzorcowo zorganizowane, ponieważ wyróżniają się:

- powszechną dostępnością (bez wymogu skierowań, zaświadczeń, rejestracji, wpisu na listę oczekujących),
- inkluzywnością i brakiem selekcji
- całodobowym systemem przyjęć i ciągłą gotowością interwencyjną,
- anonimowością zgłoszeń oraz pełną ochroną danych osobowych,
- wielojęzycznością oferowanych usług, zapewnionej dzięki współpracy tłumaczy,
- obsługą stacjonarną oraz mobilną (telefon, SMS, czat, wideorozmowy),
- szerokim zakresem udzielanego wsparcia (psychologiczne, informacyjne, prawne, materialne, edukacyjne, rodzicielskie),
- udzieleniem schronienia zwierzętom domowym należącym do ofiar (co jest dla nich ważnym argumentem w podjęciu decyzji o opuszczeniu domu i odejściu od sprawcy).

Misją centrów kryzysowych nie jest jedynie interwencja i specjalistyczne wsparcie, lecz także udzielenie kompleksowej i długofalowej pomocy sprzyjającej reintegracji społecznej ofiary i ustabilizowaniu jej sytuacji życiowej. Odbywa się to poprzez wsparcie instytucjonalne obejmujące: pełny dostęp do usług medycznych i terapeutycznych, oddzielenie od sprawcy i zapewnienie bezpiecznego schronienia, szkolenia podnoszące kompetencje i kwalifikacje,

dostęp do informacji, doradztwo, wzmocnienie sieci i kontaktów społecznych, przywrócenie samodzielności w codziennym funkcjonowaniu.

W kontekście podnoszenia skuteczności systemu wsparcia należy również podkreślić rolę policji oraz innych grup dyspozycyjnych jako formacji odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa, porządku publicznego oraz zapobieganie działaniom przestępnym. Norweska policja – dostępna pod numerem alarmowym: 112 i ogólnym: 02800 lub poprzez formularz online (w sprawach niepilnych) – aktywnie angażuje się w walkę z przemocą w oparciu o przyznane jej instrumenty władzy, kontroli i nadzoru. Posiada wyspecjalizowane procedury rozpoznawania, dokumentowania i archiwizowania przypadków przemocy. Funkcjonariusze są regularnie szkoleni w zakresie identyfikacji zagrożenia, rejestrowania przestępstwa, prowadzenia postępowań dowodowych, ochrony ofiar w sytuacjach kryzysowych. Niemniej, mimo wysokiego poziomu profesjonalizacji służb, raporty parlamentarne wskazują na pewne uchybienia i utrudnienia systemowe (www.stortinget.no). Najczęściej dotyczą one:

- niewystarczającej współpracy między gminami a policją,
- nierównomiernego stopnia zaangażowania poszczególnych gmin w zwalczaniu przemocy domowej,
- braku jednolitego standardu monitorowania skali przemocy i egzekwowania norm prawnych,
- trudności w agregacji danych pochodzących z różnych instytucji i horyzontów czasu.

Wymienione bariery mają charakter systemowy i sprzężony. Stanowią przedmiot debat publicznych, procesów edukacyjnych, konsultacji społecznych, a przede wszystkim skupiają na sobie uwagę administracji rządowej.

Infrastruktura pomocowa w zakresie reagowania na przemoc

Wsparcie instytucjonalne w zakresie przeciwdziałania przemocy można także uzyskać za pośrednictwem wyspecjalizowanych serwisów, instytucji publicznych, centrów, organizacji pozarządowych i wolontariackich działających na terenie poszczególnych gmin. Należą do nich następujące:

- **Infolinia VO (116006)** stanowi ogólnokrajowe, całodobowe, bezpłatne i anonimowe centrum kontaktu dla osób doświadczających przemocy domowej lub molestowania seksualnego. Oferuje wsparcie psychologiczne oraz informacje o dostępnych formach

pomocy. Usługa czatu funkcjonuje od poniedziałku do piątku w godzinach 9.00–20.00.

- **Dinutvei.no** to portal informacyjny dotyczący przemocy w relacjach intymnych, przemocy seksualnej, psychicznej, kontroli koersywnej oraz cyberprzemocy. Platforma umożliwia uzyskanie pomocy prawnej oraz dostępu do kompleksowych form wsparcia dla kobiet i dzieci. Materiały udostępniono w 13 językach, co znacząco poszerza grono odbiorców i zwiększa dostępność oferowanej pomocy, zwłaszcza wobec zróżnicowania narodowego i etnicznego mieszkańców.
- **Infolinia na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych (800 30 196)** jest skierowana do osób powyżej 62. roku życia, które doświadczają przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej, ekonomicznej lub zaniedbania. Umożliwia otrzymanie wsparcia emocjonalnego, poradnictwa, a także dostępu do usług opiekuńczych i edukacyjnych.
- **Centrum wsparcia dla ofiar przestępstw (800 40 008)** oferuje pomoc na każdym etapie procedur związanych z doświadczoną przemocą – od złożenia zawiadomienia na policji, poprzez udział w postępowaniu sądowym, aż po proces uzyskiwania odszkodowania. Wsparcie dostępne jest również dla świadków uczestniczących w procesach karnych.
- **Program TryggEst** jest ukierunkowany na wczesne rozpoznawanie oraz zapobieganie przemocy wobec osób, które ze względu na swoją sytuację zdrowotną lub funkcjonalną nie są w stanie bronić się samodzielnie. Program, funkcjonujący pod auspicjami władz lokalnych, opiera się na pracy interdyscyplinarnych zespołów specjalistów, z którymi mogą kontaktować się osoby dorosłe dotknięte przemocą.
- **Program Alternatywa dla Przemocy (ATV)** obejmuje działania terapeutyczne skierowane do sprawców przemocy w rodzinie oraz do osób dorosłych, młodzieży i dzieci, które mają trudności w kontrolowaniu emocji i regulacji agresji. ATV prowadzi 15 ośrodków w Norwegii, zapewniając dostęp do zróżnicowanych form terapii.
- **Program Zarządzania Agresją w oparciu o Model Brøset** oferuje pomoc i interwencję terapeutyczną dla sprawców przemocy domowej oraz ludzi młodych zmagających się z niekontrolowaną złością, frustracją i gniewem. Model opiera się na ujednoliconym schemacie i protokole leczenia, dostępnym w wielu regionach kraju.

Władze lokalne są ustawowo zobowiązane do zapewnienia kompleksowej pomocy i wsparcia

dla dorosłych i dzieci doświadczających przemocy, obejmującej dostęp do schronienia, usług dziennych, doradztwa, ochrony w okresie przejściowym, sprzętu pomocniczego, coachingu (w tym wskazówek rodzicielskich), szkoły dla dzieci. Centra udzielają bezpłatnej pomocy wszystkim, którzy zgłoszą się jako wymagające pomocy, doświadczające trudności życiowych, bez wprowadzania wyjątków, obostrzeń czy dodatkowych warunków (www.krisesenter.com). Każda gmina ma obowiązek prowadzenia nadzoru wewnętrznego nad funkcjonowaniem lokalnych centrów pomocowych w oparciu o obowiązujące przepisy, przy czym ustawodawca nie precyzuje metody i częstotliwości takich kontroli. Wsparcie powinno być skoordynowane z działaniami innych instytucji, agencji i służb społecznych oraz uwzględniać wcześniejsze formy pomocy udzielone osobie pokrzywdzonej.

W Norwegii funkcjonuje 45 schronisk dla ofiar przemocy, rozmieszczonych na terenie całego kraju. Większość z nich działa pod adresem utajnionym, co ma zagwarantować ofiarom bezpieczeństwo i ochronę przed dalszą kontrolą lub wpływem sprawców. Finansowanie pochodzi z budżetu państwa, środków gminnych oraz z dobrowolnych datków i darowizn (www.bufdir.no). Rok 2023 okazał się rekordowy pod względem liczby osób poszukujących pomocy – odnotowano, że „przypadki przemocy są cięższe i bardziej złożone, lecz mniej osób decyduje się ją zgłosić” (www.vg.no/nyheter/i/XbWgGE/rekordaar-paa-krisesenteret-hjelper-veldig-mange-flere). Był to również rok o najwyższej liczbie zabójstw kobiet – większość z nich została zamordowana we własnych domach przez obecnych lub byłych partnerów; w dziewięciu na dziesięć przypadków sprawcami byli mężczyźni, a 82% z nich posiadało obywatelstwo norweskie (<https://www.nrk.no/norge/kripos-markant-okning-av-drap-og-drapssaker-de-siste-to-arene-1.16730492>).

Prawo i instytucje w ochronie dziecka przed przemocą postseparacyjną

W analizach przemocy postseparacyjnej istotne jest uwzględnienie aspektów prawa rodzinnego i opiekuńczego, gdyż przemoc nie ogranicza się wyłącznie do interakcji między dorosłymi, lecz odnosi się do całego systemu rodzinnego, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci funkcjonujących w tym środowisku. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, dzieci muszą być chronione w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie, uzyskania wiedzy o jej występowaniu lub podejrzenia przemocy zgłaszanego przez osoby trzecie. Dobro dziecka oraz jego interes stanowią wartości fundamentalne i niepodważalne, które państwo jest zobligowane chronić za pośrednictwem wszelkich instrumentów i metod, w tym poprzez stałe monitorowanie sytuacji dziecka w przypadku podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie.

Raport Norweskiej Instytucji Praw Człowieka (NIM) z 2022 roku pt. *Prawo Dzieci do ochrony przed przemocą, znęcaniem się i zaniedbaniem (Barns rett til beskyttelse mot vold, mishandling og omsorgssvikt)* jednoznacznie wskazuje, że przemoc wobec dzieci wywołuje poważne konsekwencje dla ich rozwoju psychofizycznego i stanowi rażące naruszenie praw człowieka. W związku z tym państwo zobowiązuje się do zapewnienia ochrony osób poniżej 18. roku życia przed wszelkimi formami przemocy, odwołując się do instrumentów prawnych o charakterze konstytucyjnym i międzynarodowym, w tym: Konstytucji Norwegii, Konwencji ONZ o prawach dziecka wraz z protokołami dodatkowymi, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Konwencji Stambulskiej oraz Konwencji z Lanzarote. Działania antyprzemocowe powinny pozostawać spójne z zapisami ww. dokumentów i odwoływać się do następujących zasad:

1. reguła niedyskryminacji,
2. dobro dziecka jako wartość podstawowa,
3. prawo dziecka do życia, szacunku i rozwoju,
4. prawo dziecka do wyrażenia własnej opinii i bycia wysłuchanym
(<https://www.nhri.no/rapport/vold-og-overgrep/sammendrag/>).

W kontekście ochrony praw dziecka szczególne znaczenie ma instytucja Rzecznika Praw Dziecka, powołana w Norwegii w 1981 roku jako pierwsza tego typu na świecie, co później stało się modelem wzorotwórczym na poziomie międzynarodowym. Motywacją do powołania Ombudsmána było przekonanie, iż dzieci stanowią grupę szczególnie wrażliwą, mającą ograniczony wpływ na decyzje, które ich dotyczą oraz pozbawioną praw wyborczych. Rzecznik powoływany jest przez Radę Królewską na sześcioletnią kadencję, w trakcie której koncentruje swoje działania na zapewnieniu, aby decyzje publiczne dotyczące dzieci były oparte na zasadzie najlepszego interesu dziecka oraz realnym uwzględnianiu jego głosu. Jest to wskazane zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, gdy należy wykorzystać istniejące struktury partycypacji młodzieży oraz zintegrować wiedzę specjalistów zajmujących się rozwojem i dobrostanem dzieci, w celu adekwatnej reakcji i interwencji. Rzecznik opowiada się za wzmocnieniem koordynacji międzyresortowej na rzecz dzieci w trudnej sytuacji, a także za systematycznym gromadzeniem i upowszechnianiem wiedzy o uczestnictwie dzieci oraz rozwojem narzędzi partycypacyjnych, wspieranych przez krajowe centrum partycypacji. Aktywny udział dzieci (uwzględnienie ich decyzji i wyborów) powinien stanowić podstawę działań i planowania kryzysowego (<https://tiny.pl/5c-68pfyx>).

Ponadto wielką rolę odgrywa Barnevernet (Barnevernstjenesten) – norweski urząd ds. ochrony praw dziecka, którego początki działalności sięgają XIX wieku, kiedy zaczęto tworzyć przytulki dla biednych dzieci potrzebujących schronienia. Barnevernet nadzoruje proces socjalizacji, wychowania i sprawowania pieczy rodzicielskiej, monitoruje przestrzeganie standardów określonych przez prawo krajowe. W uzasadnionych przypadkach podejmuje także interwencje administracyjne, włącznie z odebraniem dziecka z rodziny (jeżeli jego bezpieczeństwo jest zagrożone) oraz umieszczeniem go w asekurowanym miejscu (przy czym rekomendowane są najmniej inwazyjne środki interwencyjne). Ole Rogeberg, Øystein Hernæs, Mette Sønderskov & Terje Ødegaard – w oparciu o dowody empiryczne – wskazują, iż większość zgłoszeń kierowanych do Barnevernet nie dotyczyła poważnego krzywdzenia – tylko 0,5% wymagało przymusowego odebrania dziecka. W związku z tym należy tak prowadzić dochodzenia, by te nie obciążały ani nie stygmatyzowały rodzin objętych nadzorem. Około 30% zgłoszeń, skutkujących dobrowolną interwencją Barnevernet, stanowiły przypadki wyrządzenia poważnej krzywdy, które nie dały się potwierdzić, a także zgłoszenia bezpodstawne albo interwencje zgłoszone za zgodą rodziny. Niektóre sytuacje pokazywały, że interwencja była pomocna, natomiast nie spełniała wymogów prawnych dla obowiązkowego zgłoszenia (2025: 22-24). Barnevernet działa na szczeblu lokalnym w oparciu o Ustawę o opiece społecznej nad dziećmi uchwaloną w 2021 roku. Zgodnie z klauzulą celową wskazanej ustawy, dzieci i młodzież mają zagwarantowane prawo do należytego wychowania i opieki: „Prawo powinno zapewnić dzieciom i młodzieży, które żyją w warunkach mogących zaszkodzić ich zdrowiu i rozwojowi, niezbędną pomoc, opiekę i ochronę we właściwym czasie. Prawo powinno przyczyniać się do zapewnienia dzieciom i młodzieży bezpieczeństwa, miłości i zrozumienia oraz do zapewnienia wszystkim dzieciom i młodzieży dobrych i bezpiecznych warunków dorastania” (<https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1992-07-17-100>).

Ustawa o opiece społecznej nad dziećmi wraz z Ustawą o postępowaniu administracyjnym i administracji publicznej, pełnią funkcje głównych aktów prawnych określających zasady postępowania służb socjalnych nad dziećmi. Dokument ten obejmuje przepisy dotyczące odpowiedzialności i organizacji służb, jak również szereg regulacji proceduralnych. Ustawa określa między innymi standardy dotyczące terminów rozpatrywania spraw i jakości działań służb opieki nad dziećmi oraz zawiera regulacje dotyczące dochodzeń, stosowania środków specjalnych, ochrony poufności oraz zasad udostępniania informacji mediom i innym instytucjom publicznym (<https://tiny.pl/phzpqpz6>). Przepisy ustawy odnoszą się do dzieci posiadających stałe miejsce zamieszkania na terytorium Norwegii, przebywających tam czasowo oraz znajdujących się w Norwegii, w przypadku gdy nie jest

możliwe ustalenie ich stałego miejsca zamieszkania. Podobnie, dotyczy dzieci przebywających w Norwegii w charakterze uchodźców lub osób przesiedlonych z innych państw.

W strukturze administracji państwowej istotną funkcję pełni Ministerstwo ds. Dzieci, Równości i Włączenia Społecznego (*Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet*) oraz podległy mu Urząd ds. Dzieci, Młodzieży i Rodzin (*Bufdir*), które koordynują politykę rodzinną na poziomie lokalnym i krajowym poprzez nadzór nad organami odpowiedzialnymi za ochronę dziecka i realizację jego praw. Podobnie oba organy ustanawiają standardy i ramy tej ochrony oraz tworzą programy wspierania rodzin, pieczy zastępczej i adopcji. *Bufdir*, jako ośrodek kompetencyjny, oferuje poradnictwo rodzinne, wysokiej jakości wsparcie na terenie całej Norwegii, a także zarządza ośrodkami pomocy dla nieletnich pozostawionych bez opieki, uchodźców i osób ubiegających się o azyl (www.bufdir.no).

Państwo norweskie poprzez ustawodawstwo oraz implementację przepisów zapewnia dzieciom ochronę przed wszelkimi formami przemocy. Wśród najważniejszych obowiązków państwa można wymienić:

1. Kryminalizację wszelkich form przemocy wobec dzieci – co oznacza, że państwo, poprzez urzędy i instytucje, jest zobowiązane reagować na przemoc podejrzaną i faktyczną oraz zastosować sankcje przewidziane w krajowym porządku prawnym.
2. Wdrażanie środków prewencyjnych, obejmujących szkolenia, kampanie informacyjne, działania podnoszące świadomość społeczną oraz programy terapeutyczne dla sprawców przemocy oparte o dowody naukowe.
3. Skuteczne interwencje, dokumentowanie aktów agresji oraz wszczęcie dochodzenia wyjaśniającego w celu ustalenia stanu faktycznego oraz proporcjonalności działań prawnych.
4. Zapewnienie ofierze przemocy prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz możliwość wystąpienia z roszczeniem o odszkodowanie lub zadośćuczynienie (<https://www.nhri.no/rapport/vold-og-overgrep/sammendrag/>).

W norweskim systemie prawnym kładzie się silny akcent na upodmiotowienie dziecka w postępowaniu sądowym. Dziecko posiada prawo do swobodnego wyrażenia swoich opinii, do bycia wysłuchanym, a także prawo do reprezentacji przez niezależnego adwokata, innego niż pełnomocnicy reprezentujący rodziców. Takie rozwiązania gwarantują, że interes i dobro dziecka są traktowane jako priorytet w każdym etapie prowadzenia procedur prawnych i

interwencji państwowych.

POLSKA – SYSTEMOWE, INSTYTUCJONALNE I SPOŁECZNE PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

Przemoc postseparacyjna w Polsce stanowi problem o charakterze wielowymiarowym, wymagającym połączenia perspektywy socjologicznej, prawnej, instytucjonalnej, kulturowej, psychologicznej. Przemoc ta nie może być rozpatrywana tylko na poziomie jednostkowym, lecz przede wszystkim na poziomie zbiorowym – w odniesieniu do struktur władzy, uznanych norm, wartości i praktyk społecznych. Przeciwdziałanie przemocy wymaga więc działalności międzyinstytucjonalnej, obejmującej państwowe służby publiczne, organizacje pozarządowe, sektor biznesu oraz lokalne społeczności.

W Polsce funkcjonuje stosunkowo szeroko rozbudowany system wsparcia dla osób doświadczających przemocy, zróżnicowany zarówno pod względem form udzielanej pomocy oraz katalogu usług pomocowych dopasowanych do potrzeb osób pokrzywdzonych. Należy jednak zauważyć, że zakres i intensywność wsparcia pozostaje zależny od lokalnych zasobów oraz stopnia specjalizacji podmiotów świadczących pomoc. W konsekwencji dostępność wielu świadczeń jest większa w dużych ośrodkach miejskich, gdzie działają wyspecjalizowane agendy oferujące kompleksową pomoc o charakterze socjalnym, psychologicznym, prawnym, finansowym. Natomiast w małych ośrodkach miejskich i na obszarach wiejskich odnotować można deficyt kompleksowych form pomocy, co wynika głównie z ograniczeń o charakterze instytucjonalnym, infrastrukturalnym, personalnym. Wśród nich należy wymienić: 1) brak lub małą liczbę wyspecjalizowanych placówek (centrów interwencji kryzysowej i psychoterapii, poradni psychologicznych), co podnosi koszty ewentualnego korzystania z pomocy w innym miejscu (wydatki związane z transportem, utrudniony dostęp do komunikacji publicznej); 2) niedobór profesjonalnych kadr mających odpowiednie wykształcenie, uprawnienia i kompetencje do świadczenia usług pomocowych; 3) niska anonimowość, co rodzi obawy przed identyfikacją i ujawnieniem danych osobowych ofiary, a także zemstą ze strony sprawcy, naznaczeniem albo wykluczeniem środowiskowym.

Zgłoszenie przemocy domowej w Polsce może odbywać się na różne sposoby: ustnie lub pisemnie, osobiście (na komisariacie policji) lub telefonicznie (dzwoniąc na numer alarmowy 112 lub 997; na numer Niebieskiej Linii – Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie 800 120 002; na numer lokalnej instytucji świadczącej pomoc ofiarom

przemocy – np. ośrodek pomocy społecznej, ośrodek interwencji kryzysowej oraz inne specjalistyczne centra). Po podejrzeniu lub stwierdzeniu przemocy wszczynana jest procedura pn. „Niebieskie Karty”, która stanowi instrument diagnostyczny, interwencyjny, ochronny i monitorujący, ukierunkowany na maksymalizację ochrony osoby pokrzywdzonej. Procedura przewiduje koordynację działań pomocowych oraz wielopodmiotową współpracę przedstawicieli różnych instytucji publicznych (np. policjant, lekarz, psycholog, pracownik socjalny) w celu udzielenia interdyscyplinarnej i międzysektorowej pomocy ofierze przemocy domowej.

Regulacje prawne dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Polsce

Podstawę prawną definiującą postępowanie w sytuacji zaistnienia przemocy w rodzinie stanowią następujące akty prawne: Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (od 22 czerwca 2023 r. – Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej); Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego; Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego; Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy; Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Spośród wyżej wymienionych aktów normatywnych, kluczowym aktem inicjującym dyskurs społeczno-prawny wokół tematu przemocy wobec osób najbliższych, jest Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 roku. Celem Ustawy, wyrażonym w pierwszym artykule, stało się: przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, prowadzenie działalności edukacyjnej oraz naprawczej w odniesieniu do przyczyn i skutków tej przemocy, wskazanie reguł postępowania zarówno wobec osób dotkniętych tą przemocą i ją stosujących (www.isap.sejm.gov.pl). Ustawa definiuje przemoc w rodzinie jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1 [tj. osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - k.k., a także innej osoby wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej], w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą” (www.isap.sejm.gov.pl). W świetle ww. Ustawy, przemoc w rodzinie może mieć różne formy i przejawy: po pierwsze, są to aktywności czynne – działania

intencjonalne i ukierunkowane; po drugie, zaniechania polegające na niepodjęciu koniecznych działań. Natomiast niezależnie od postaci, wszystkie wymienione są działaniami na szkodę wywołującymi krzywdy moralne lub cierpienia fizyczne osoby najbliższej, kiedy przewaga sprawcy nad pokrzywdzonym jest wyraźna i niekwestionowana, a pokrzywdzony nie jest w stanie odeprzeć ataku i skutecznie się obronić. Wówczas tak rozumiana przemoc może być klasyfikowana jako przestępstwo znęcania się nad rodziną uregulowane w art. 207 Kodeksu karnego (Dz.U. 1997). Wskazany Artykuł zyskał brzmienie:

§1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

W świetle cytowanego wyżej Artykułu 207 k.k., przestępstwo przemocy jest czynem zabronionym zagrożonym karą pozbawienia wolności – wymiar kary i środki karne są zależne od wypełnienia znamion określonych w ustawie. Poziom punitivności (w tym przepisy prawa regulujące karę, wykonanie kary, treści innych orzeczeń wydanych w podobnych sprawach) odpowiada rodzajowi naruszonych reguł i stopniu ich naruszenia. Kara jest wyższa, jeśli można udowodnić dodatkowe okoliczności (np. ponadwymiarowe okrucieństwo w zadawaniu cierpienia) lub wynikłe skutki w postaci skutecznego samobójstwa albo próby samobójczej podjętej przez ofiarę w wyniku znęcania się. Ponadto należy podkreślić, iż w odniesieniu do Artykułu 207 k.k. pod uwagę brane są także inne przesłanki: intencjonalność czynu (czyli uprzednio powzięty zamiar wyrządzenia ofierze szkody cielesnej, psychicznej, materialnej); powtarzalność lub wielokrotność działań rozumianych jako znęcanie się; standardy społeczne, które stanowią zewnętrzną i obiektywną ramę klasyfikowania czynu jako przestępnego oraz karalnego. Przestępstwo jest ścigane z urzędu, co oznacza, że postępowanie jest inicjowane bez konieczności wniosku lub oskarżenia prywatnego. Fakt, że ściganie nie jest warunkowane wniesieniem skargi przez osobę pokrzywdzoną, nie wyklucza sytuacji, gdy ofiara składa taką skargę, a potem ją wycofuje np. ze względu na dobro dzieci, zaangażowanie uczuciowe i wiarę w poprawę zachowania sprawcy przemocy, powody ekonomiczne lub religijne, na skutek gróźb i zastraszenia (www.web.archive.org/web). W następstwie wycofania skargi prokurator

zazwyczaj umarza postępowanie.

Ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie kilkakrotnie nowelizowano – za istotną należy uznać nowelę z 2010 roku, która wzmacniała środki ochrony pokrzywdzonych poprzez wprowadzenie zakazu kontaktowania się i zbliżania, nakazu opuszczenia wspólnego mieszkania przez sprawcę przemocy, a także obowiązkowej terapii dla sprawców. Możliwa stała się także bezpłatna obdukcja oraz bezpieczne schronienie w ośrodku zapewniającym wsparcie (www.isap.sejm.gov.pl). Trzeba dodać, że ta nowelizacja wzbudziła kontrowersje – zarzuty dotyczyły rzekomo nadmiernej ingerencji państwa w autonomię życia rodzinnego, w tym w proces wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami – wprowadzono bowiem bezwzględny zakaz stosowania kar cielesnych. Pomimo zgłaszanych zastrzeżeń nowelizacja została przyjęta w niezmienionym kształcie.

Kolejną ważną nowelizację przeprowadzono stosunkowo niedawno – 22 czerwca 2023 roku weszła w życie ostatnia zmiana, zgodnie z którą Ustawa w ostatecznym kształcie zyskała nazwę: Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Ta zmiana nomenklaturowa (zastąpienie wyrażenia „przemoc w rodzinie” przez „przemoc domową”) wyraźnie poszerza zakres semantyczny zjawiska – przemoc dotyczy nie tylko rodziny jako usankcjonowanej prawnie instytucji społecznej, ale odnosi się do całości środowiska domowego, które może być tworzone przez osoby niespokrewnione, niebędące w formalnym związku, ale pozostające we wspólnym pożyciu i prowadzące wspólne gospodarstwo domowe. Obejmuje zarówno małżonków lub partnerów, lecz także dzieci i seniorów, pomiędzy którymi można wyodrębnić związki wynikające ze współzamieszkiwania, kohabitacji domowników, podzielanego habitusu rodzinnego i innych relacji międzyludzkich wynikających z zdomowienia. Nowela wydaje się zdatna i użyteczna wobec dynamiki przemian życia rodzinnego i intymnego, ponieważ odnosi się do aktualnych warunków społecznych, politycznych, kulturowych, a przede wszystkim uwypukla główne potrzeby ludzi pokrzywdzonych przestępstwem oraz sposoby realizacji ich interesów. Ustawa definiuje przemoc domową jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności: a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia, b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną, c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę, d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej, e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie

zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej” (www.isap.sejm.gov.pl). Ponadto Ustawa precyzyjnie określa osoby, które mogą podlegać przemocy domowej, poszerzając równocześnie zakres podmiotowy o byłych małżonków, kohabitantów, konkubentów, partnerów – niezależnie od tego, czy aktualnie mieszkają razem, czy osobno. Zmiana legislacyjna wydaje się szczególnie istotna w analizach przemocy postseparacyjnej, gdyż daje podstawy do prowadzenie postępowań w tej materii. W świetle Ustawy do grona osób, do których odnosi się problem przemocy domowej, należy włączyć: „a) małżonka, także w przypadku gdy małżeństwo ustało lub zostało unieważnione, oraz jego wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, b) wstępnych i zstępnych oraz ich małżonków, c) rodzeństwo oraz ich wstępnych, zstępnych i ich małżonków, d) osobę pozostającą w stosunku przysposobienia i jej małżonka oraz ich wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, e) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości we wspólnym pożyciu oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, f) osobę wspólnie zamieszkującą i gospodarującą oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, g) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania, h) małoletniego” (isap.sejm.gov.pl). Trzeba podkreślić, iż chodzi zarówno o osobę, wobec której jest stosowana przemoc domowa, jak i świadka tej przemocy.

W przepisach ustawodawca wskazał także na konieczność pomocy i ochrony przed dalszym krzywdzeniem oraz podkreślił niezbędność różnych typów wsparcia adekwatnego do potrzeb bytowych i bieżącej sytuacji życiowej, w tym: materialnego, psychologicznego, informacyjnego, które powinno być świadczone przez specjalistów w danej dziedzinie (m.in. psychologów, terapeutów, prawników, pracowników socjalnych, coachów). Ustawa wraz z aktami wykonawczymi reguluje również tryb odizolowania ofiary od sprawcy przemocy w sytuacji, kiedy jego obecność zagraża utrzymaniu miru domowego. Osobie dotkniętej przemocą domową gwarantuje się bezpieczne schronienie w ośrodku mogącym oferować co najmniej podstawowe usługi terapeutyczne, wspomagające, interwencyjne. Podobnie ustawa przewiduje prowadzenie zabiegów edukacyjno-korekcyjnych dla sprawców przemocy celem jej zaprzestania – poprzez uświadamianie, czym jest przemoc, jakie są jej konsekwencje, jak panować nad gniewem i impulsami wywołującymi agresję, jak budować zdrowe, harmonijne związki. Ponadto rozszerzeniu podlega obszar wskazywanych działań przemocowych o przemoc ekonomiczną oraz cyberprzemoc. W tym kształcie Ustawa pozostaje koherentna z założeniami *Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* (konwencja stambulska).

Ustawa w powiązaniu z towarzyszącymi jej aktami wykonawczymi tworzy system prawa powszechnie obowiązującego (w szczególności prawa urzędniczego), który opiera się na Konstytucji RP, ratyfikowanych umowach międzynarodowych, pochodnych ustawach i rozporządzeniach. Ustawa (art. 9 ust. 1) podkreśla konieczność współpracy poszczególnych poszczególnych podmiotów administracji publicznej wraz z innymi instytucjami (m.in. kościołami, związkami wyznaniowymi) w dążeniu do eliminowaniu przemocy domowej oraz pomocy dla osób nią dotkniętych. Niezbędność podjęcia wszelkich działań antyprzemocowych wywodzi się z przekonania, że przemoc domowa rażąco narusza prawa człowieka, zaś obowiązkiem władz państwowych jest *de iure* zapewnić spokój i bezpieczeństwo wszystkim obywatelom oraz chronić ich dobra osobiste i wolności, zwłaszcza jeśli oni sami nie mają takiej możliwości i brakuje im skutecznych środków prawnych, ekonomicznych, społecznych, aby się skutecznie bronić.

Dzieci po separacji i rozwodzie rodziców: problemy alimentacyjne i wychowawcze

Należy zwrócić szczególną uwagę na sytuację dzieci w sytuacji separacji i rozwodu ich rodziców, gdyż niesie to ze sobą masywne konsekwencje emocjonalne, materialne i społeczne, a także konflikty związane z wykonywaniem obowiązków alimentacyjnych i zabezpieczeniem kontaktów. Bardzo niepokojącym zjawiskiem o dużej skali jest niewypełnianie obowiązku alimentacyjnego – kiedy rodzic, zobowiązany do świadczeń na rzecz dziecka, nie przekazuje ich w całości lub części w terminie określonym prawem lub orzeczeniem sądu (zazwyczaj miesięcznie, na konto wierzyciela). W Polsce stale rośnie zadłużenie alimentacyjne wobec Funduszu Alimentacyjnego, który jest finansowany przez Skarb Państwa (w 2023 r. ten dług wynosił 14,7 mln zł). Raport zatytułowany *Moralność finansowa Polaków 2023* pokazuje, że 27,8% ankietowanych usprawiedliwia niepłacenie alimentów; 41% twierdzi, że alimenty nie są zasądzane sprawiedliwie.

Problematyczna wydaje się także kwestia opieki naprzemiennej, która nie została jasno uregulowana w przepisach. Polega ona na podziale opieki pomiędzy obojgiem rodziców na podstawie ich wspólnych uzgodnień lub orzeczenia sądu, by zapewnić dziecku stały kontakt z matką i ojcem, co może pozytywnie wpływać na jego prawidłowy rozwój emocjonalny. Polski kodeks rodzinny i opiekuńczy (jako główny akt normatywny określający władzę rodzicielską oraz stosunki rodzinne) nie został poszerzony o definicję i warunki opieki naprzemiennej, co powoduje, że ta nie ma podstawy prawnej, która określałaby uprawnienia i obowiązki wynikające z jej podjęcia. Jest to więc pojęcie semantycznie puste, co w prostej konkretyzacji

oznacza także, że koncept nie jest użyteczny dla adresatów norm prawnych (obywateli), sądów i administracji publicznej. Jedynymi aktami prawnymi, gdzie pojawia się termin „opieka naprzemienna” jest Ustawa o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci oraz pośrednio Ustawa o świadczeniach rodzinnych. Jednak oba wymienione akty nie zawierają kryteriów definicyjnych opieki naprzemiennej, nie sugerują także normy prawnej (ani generalnej, ani abstrakcyjnej) ustanawianej przez ustawodawcę, odnośnie do której powstaje stosunek prawny. Paradoksalnie jednak, mimo braku odpowiednich regulacji i wytycznych, opieka naprzemienna jest regularnie orzekana przez sądy. Dzieje się to na podstawie odrębnych przepisów z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – mianowicie artykułów 58 i 107 k.r.o. Brzmia one następująco:

Art. 58. § 1. W wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i kontaktach rodziców z dzieckiem oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Sąd uwzględnia pisemne porozumienie małżonków o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem po rozwodzie, jeżeli jest ono zgodne z dobrem dziecka. Rodzeństwo powinno wychowywać się wspólnie, chyba że dobro dziecka wymaga innego rozstrzygnięcia.

Art. 107 § 1. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom żyjącym w rozłączeniu, sąd opiekuńczy może ze względu na dobro dziecka określić sposób jej wykonywania i utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Sąd pozostawia władzę rodzicielską obojgu rodzicom, jeżeli przedstawili zgodne z dobrem dziecka pisemne porozumienie o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem (isap.sejm.gov.pl).

Na podstawie wyżej cytowanych artykułów niewzruszona pozostaje zasada o wspólnej władzy rodzicielskiej przysługującej matce i ojcu, natomiast ingerencja sądu może odbywać się tylko wówczas, gdy dobro dziecka jest zagrożone albo osiągnięcie porozumienia między rodzicami w tej materii nie wydaje się możliwe. Dobro dziecka jako kryterium nadrzędne wyznacza sposób wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywania kontaktów – separacja lub rozwód automatycznie nie pozbawiają rodziców przysługujących im praw i obowiązków wobec potomstwa.

REKOMENDACJE I PROPOZYCJE USPRAWNIEN W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Wypracowanie rekomendacji jest konieczne, ponieważ od wielu lat polityka rodzinna w zakresie przeciwdziałania przemocy postseparacyjnej pozostaje niewystarczająco rozwinięta, a sam problem bywa marginalizowany i bagatelizowany w debacie publicznej oraz w praktyce

instytucjonalnej. Podejmowane działania pomocowe mają często charakter reaktywny, są wdrażane z opóźnieniem, zaś ich forma i zakres nie są w pełni dopasowane do rzeczywistych potrzeb osób doświadczających przemocy lub zagrożonych jej wystąpieniem. Mankamentem obecnego systemu jest deficyt wyspecjalizowanych programów wsparcia skierowanych do ofiar przemocy oraz osób potencjalnie narażonych na jej eskalację w środowisku domowym, w szczególności w sytuacji rozpadu relacji partnerskiej. Jednocześnie nie są w wystarczającym stopniu podejmowane działania ukierunkowane na prognozowanie ryzyka wystąpienia przemocy w rodzinie, mimo że takie rozwiązania mogłyby znacząco usprawnić wczesną identyfikację zagrożeń oraz umożliwić wdrażanie interwencji prewencyjnych. W konsekwencji osoby doświadczające przemocy nierzadko pozostają pozostawione same sobie, bez celowanego, systemowego wsparcia, a dostępne formy pomocy są rozproszone, nieskoordynowane lub ograniczone wyłącznie do interwencji kryzysowej. Brakuje również alternatywnych, komplementarnych systemów pomocy, takich jak zintegrowane modele wsparcia interdyscyplinarnego, programy wczesnej interwencji, specjalistyczne poradnictwo postseparacyjne czy długofalowe formy pomocy psychologicznej i prawnej.

W związku z powyższym wypracowanie spójnego katalogu rekomendacji należy uznać za działanie priorytetowe. Rekomendacje te powinny stanowić podstawę do projektowania bardziej efektywnej polityki rodzinnej, ukierunkowanej na wczesne rozpoznawanie zagrożeń, adekwatne reagowanie na przemoc postseparacyjną oraz budowanie systemu wsparcia, który nie tylko reaguje na skutki przemocy, lecz także realnie przeciwdziała jej występowaniu.

1. Rekomendacje w obszarze wiedzy, świadomości społecznej i zmiany postaw

- Systematyczne budowanie systemów wiedzy opartej na badaniach empirycznych dotyczących przemocy, ze szczególnym uwzględnieniem przemocy domowej, przemocy wobec partnera intymnego oraz przemocy postseparacyjnej. Konieczne jest opracowanie korpusu pojęć obrazujących zjawisko (np. nękanie, koersywna kontrola, gaslighting). W dalszej kolejności ustanowione powinny zostać teorie i metodyki, na kanwie których przemoc postseparacyjna może być interpretowana (co umożliwia wskazanie patogenezы problemu oraz jego konsekwencji).
- Upowszechnienie wiedzy w odniesieniu do ustaleń empirycznych i teoretycznych, zwłaszcza w grupach potencjalnie najbardziej zagrożonych przemocą (kobiety biedne, wykluczone społecznie, samotnie wychowujące dzieci, z historią przemocy

w domu pochodzenia, zamieszkujące obszary peryferyjne, bezrobotne, w kryzysie bezdomności, migrantki i uchodźczynie, przedstawicielki mniejszości etnicznych lub seksualnych, z niepełnosprawnościami i problemami zdrowotnymi,

- Płynne transferowanie wiedzy pomiędzy instytucjami naukowymi a otoczeniem społecznym umożliwia aplikowanie wyników badań do praktycznej działalności antyprzemocowej, co sprzyja dopasowaniu modeli pomocowych do potrzeb ofiary (zwłaszcza jeśli potrzeby te wynikają z jakiejś niespecyficznej cechy).
- Stworzenie kanałów otwartej i przystępnej komunikacji, która umożliwi ujawnienie przemocy, opowiedzenie o swoim doświadczeniu bez obawy osądu, stygmatyzacji i niesprawiedliwego potraktowania. Umożliwi także empatyczną reakcję ze strony otoczenia i szybką pomoc, co zmniejszy izolację i osamotnienie ofiary,
- Poszerzanie świadomości społecznej w tym zakresie, adresowane do różnych grup społecznych, może przyczynić się do zmiany dominujących przekonań i postaw, a w konsekwencji prowadzić do częstszego zgłaszania przestępstw przemocy, uruchamiania procedur oraz skuteczniejszego ich ścigania.
- Szczególnego znaczenia nabiera eksponowanie skali oraz powagi konsekwencji przemocy postseparacyjnej, w tym jej potencjalnie letalnego charakteru. Informacje o wystąpieniu lub podejrzeniu tej formy przemocy powinny być traktowane z najwyższą starannością, bez powielania uproszczonego i błędnego przekonania, że odejście od agresywnego partnera oznacza automatyczne zakończenie relacji przemocowej i uwolnienie się od sprawcy.
- Istotnym elementem zmiany dyskursu publicznego jest również oddanie głosu ofiarom przemocy, które dysponują unikatową wiedzą na temat jej mechanizmów, przyczyn i skutków. Niedostateczna reprezentacja ofiar w debacie publicznej oraz brak silnej i słyszalnej grupy rzeczniczej sprawiają, że ich potrzeby, cele i interesy pozostają marginalizowane w głównym nurcie politycznym.
- Koniecznością jest poprawne i konsekwentne odróżnianie konfliktu od przemocy domowej, przy jednoczesnym uwzględnieniu założenia, że konflikt może na każdym etapie eskalować do przemocy. Wymaga to poszerzenia aparatu terminologicznego oraz precyzyjniejszego języka opisu zjawiska przemocy.

2. Rekomendacje w zakresie ochrony dzieci i rodzin

- Należy dążyć do upodmiotowienia dziecka w toku postępowań sądowych, zwłaszcza w sytuacjach separacji i rozwodu rodziców, podczas których dorośli formułują wobec siebie wzajemne oskarżenia oraz ujawniają prywatne informacje, by zdyskredytować lub ośmieszyć partnera. Dziecko powinno mieć zapewnioną możliwość reprezentacji przez pełnomocnika z urzędu, który wesprze je w sytuacji konfliktu sądowego między rodzicami.
- Równolegle niezbędne jest zagwarantowanie dziecku specjalistycznego wsparcia w obszarze zdrowia psychicznego, ukierunkowanego na redukcję poczucia winy, wstydu i stygmatyzacji (zwłaszcza rówieśniczej). Wsparcie powinno odbywać się wieloetapowo, poczynając od diagnozy obejmującej aktualny stan emocjonalny dziecka, poprzez tworzenie przyjaznych przestrzeni (gdzie dziecko swobodnie może przedstawić swoje przeżycia i uczucia, zaś terapeuta podda je normalizacji), skończywszy na długofalowej ochronie dziecka przed instrumentalnym wykorzystaniem jego stanów emocjonalnych w sporze rodzicielskim.
- W celu zabezpieczenia potrzeb materialnych dzieci należy powierzyć zadanie ustalenia i egzekwowania alimentów wyspecjalizowanym, sformalizowanym instytucjom albo agencjom samorządowym, które działają w oparciu o jasno określone przesłanki i przepisy (uwzględniając dochody rodziców, koszty utrzymania dziecka, jego specjalne potrzeby oraz ogólny standard życia).

3. Rekomendacje legislacyjne i systemowe

- Konieczne jest uszczegółowienie przepisów prawa, z naciskiem na jednoznaczne uregulowanie przemocy postseparacyjnej w aktach normatywnych. Obecnie stosowane rozwiązania, wywodzące się z Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej, wymagają dalszych nowelizacji w celu precyzyjnego oznaczenia tej formy przemocy, co umożliwi jej identyfikację, skuteczne gromadzenie materiału dowodowego, inicjowania procedur formalnych oraz ściganie sprawców.
- Wysoce uzasadnione jest stypizowanie przestępstwa przemocy postseparacyjnej w kodeksie karnym, poprzez uzupełnienie opisu przestępstwa znęcania się nad osobą najbliższą i rozszerzenie jego zakresu o zjawisko kontroli koersywnej, uporczywego nękania, zastraszania i gróźb karalnych (zwłaszcza zapowiedzi zemsty), pieniactwa procesowego.

- W kontekście typizowania przestępstwa należałoby jednoznacznie określić karalność czynu, tryb ścigania, zagrożenie karą, z uwzględnieniem okoliczności obciążających, takich jak szczególne okrucieństwo, motywacje zasługujące na szczególne potępienie, umyślność w postaci zamiaru bezpośredniego, skutki w postaci uszczerbku na zdrowiu lub śmierci (zabójstwo lub doprowadzenie do samobójstwa).
- Zasadne jest wprowadzenie dodatkowych kryteriów ograniczających umarzanie spraw dotyczących przemocy postseparacyjnej, gdyż ogólna tendencja do umarzania tych spraw (zwłaszcza na wczesnym etapie) umacnia u sprawców poczucie bezkarności oraz podaje w wątpliwość traumatyczne doświadczenia ofiary. Rozpoznanie zgłoszenia przemocy postseparacyjnej powinno być poprzedzone pogłębioną i rzetelną analizą materiału dowodowego oraz oceną ryzyka dalszej eskalacji przemocy i potencjalnego stopnia jej letalności.
- Sąd oraz prokurator powinni uwzględniać wysokie ryzyko śmiertelnych konsekwencji przemocy postseparacyjnej, a praktyka umarzania postępowań lub brak adekwatnej reakcji instytucjonalnej może znacząco podnosić ryzyko zabójstwa byłej partnerki. W związku z tym decyzje procesowe wymagają szczególnej ostrożności, uwzględnienia dynamiki przemocy oraz priorytetowego traktowania bezpieczeństwa ofiar.
- Należy uznać ponad wszelką wątpliwość, iż przymusowe realizowanie kontaktów dziecka z rodzicem stosującym przemoc (lub podejrzanym o stosowanie przemocy), w tym egzekwowanie tych kontaktów poprzez odebranie dziecka siłą od rodzica sprawującego nad nim podstawową, pierwszoplanową opiekę, prowadzi do poważnych naruszeń dobra dziecka. Skutkami tego rodzaju praktyk są: wtórna wiktymizacja, stres i objawy lękowe, pogłębienie traumy, destabilizacja poczucia bezpieczeństwa. Zwykle u dziecka pojawia się wówczas konflikt lojalnościowy, wynikający z wywierania na dziecko ukrytej albo jawnej presji, by opowiedziało się po jednej ze stron konfliktu rodzicielskiego (skutkiem czego jest chroniczne napięcie emocjonalne i dezintegracja psychospołeczna).

4. Rekomendacje dotyczące procedur pomocowych i interwencyjnych

- Rekomenduje się uproszczenie procedur postępowania w sytuacji zgłoszenia się ofiary do instytucji pomocowych, by wyeliminować bariery dostępu i proceduralną złożoność dodatkowo obciążającą ofiarę, m.in. poprzez zminimalizowanie liczby dokumentów czy

formularzy; przydzielenie asystenta (opiekuna procesu), który prowadzi oraz wyjaśnia ścieżkę administracyjną, od początku do końca koordynując sprawę.

- Koniecznością jest dokonanie priorytetyzacji potrzeb oraz celów formułowanych przez osoby pokrzywdzone, zarówno w perspektywie krótko-, jak i długookresowej. Należy wyraźnie odróżniać potrzeby wymagające natychmiastowej realizacji od tych o charakterze mniej pilnym. W szczególności pierwszeństwo powinno zostać nadane potrzebie niezwłocznego oddzielenia ofiary od sprawcy, jak również zapewnieniu jej warunków do życia wolnych od przemocy oraz zabezpieczeniu podstawowych potrzeb bytowych.
- Ogromne znaczenie dla dobrostanu ofiary ma zapewnienie empatycznej i wspierającej atmosfery kontaktu i rozmowy, sprzyjających warunków przebywania w placówce oraz przyjaznej, budzącej zaufanie i bezpiecznej przestrzeni – zarówno w odniesieniu do bezpieczeństwa osobistego, jak i ochrony danych osobowych oraz miejsca przebywania (w tym poufności lokalizacji schronisk i ośrodków wsparcia).
- Konieczne jest opracowanie i wdrożenie standardów ogólnospołecznego reagowania na przemoc (molestowanie, prześladowanie i inne, lekceważone formy nadużyć), a także stworzenie systemów wczesnego powiadamiania o przemocy postseparacyjnej, dostosowanych do możliwości oraz potrzeb osób zagrożonych (np. sygnały alarmowe, kody bezpieczeństwa, alternatywne kanały zgłaszania przemocy).

5. Rekomendacje w zakresie badań, monitorowania i ewaluacji narzędzi diagnostycznych

- Zaleca się adaptację i rozwój narzędzi pomiarowych służących diagnozie przemocy (np. skal przemocy, arkuszy oceny), co umożliwi projektowanie skutecznych modeli prewencji, interwencji, wsparcia. Opracowanie zestawu wskaźników i indeksów pozwoli instytucjom monitorującym zjawisko uzyskać jego rzetelny i porównywalny obraz.
- Opracowanie i otwarty dostęp do przystępnego językowo i zrozumiałego dla osób o różnym poziomie intelektualnym manuala o charakterze informacyjno-poradniczym, prezentującego symptomy przemocy (zwłaszcza nieoczywiste) i dynamikę zjawiska, by odbiorcy tych treści rozumieli sytuację, w której się znajdują. Podobnie, taki manual (ewentualnie: instrukcja postępowania) powinien wskazywać ścieżki prowadzące do wyjścia z kręgu przemocy, uwzględniając istnienie instytucji pomocowych, procedur interwencyjnych, możliwości uzyskania profesjonalnego wsparcia.

- Niezbędne jest systematyczne monitorowanie i ewaluacja działań antyprzemocowych w zakresie ich skuteczności i siły oddziaływania, a także propozycje ich ulepszenia lub podniesienia jakości – odnośnie do polityk publicznych, usług społecznych, interwencji kryzysowych, innych form pomocy terapeutycznej, prawnej, korekcyjnej i materialnej.

6. Rekomendacje edukacyjne i szkoleniowe

- Kluczową rolę odgrywa edukacja równościowa prowadzona na wszystkich etapach kształcenia (szkoła podstawowa i ponadpodstawowa), ukierunkowana na wdrażanie zasad egalitaryzmu płciowego, równego traktowania oraz przeciwdziałania wszelkim formom dyskryminacji. Równolegle konieczne jest obalanie stereotypów, mitów i fałszywych przekonań dotyczących kobiet i kobiecości, rodziny i relacji partnerskich, które sprzyjają reprodukowaniu przemocy zakorzenionej w normach kulturowych, patriarchacie i androcentryzmie.
- Konieczne jest opracowanie materiałów edukacyjnych, dostosowanych do możliwości poznawczych i wieku uczniów poświęconych problematyce przemocy, obejmujących jej formy, mechanizmy oraz konsekwencje, a także strategie zapobiegania i reagowania na zachowania przemocowe. Podręcznik z zakresu tej problematyki powinny być spójne z podstawą programową i strategiami wychowawczymi szkół, a także wykorzystywać adekwatne narzędzia czy metody dydaktyczne sprzyjające kształtowaniu kompetencji społecznych i emocjonalnych dzieci i młodzieży, wzmacniających postawy asertywne oraz świadomość przysługującego im prawa do bezpieczeństwa, wsparcia, ochrony.
- Rekomenduje się rozwijanie oferty szkoleniowej dla służb społecznych, personelu medycznego, administracji publicznej oraz przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, zorientowanej na rozpoznawanie ukrytych form przemocy oraz zrozumienie specyfiki przemocy postseparacyjnej. Uzupełnieniem tych działań powinno być wzmacnianie kompetencji facylitatorów, edukatorów czy trenerów działających w społecznościach lokalnych, zwłaszcza na obszarach wiejskich, peryferyjne i zdegradowane społecznie oraz wśród grup defaworyzowanych edukacyjnie.

7. Rekomendacje w zakresie wsparcia instytucjonalnego i polityk publicznych

- Zaprojektowanie kompleksowych programów korekcyjno-edukacyjnych i oddziaływań terapeutycznych wobec sprawców przemocy (np. treningów zastępowania agresji), by wywołać efekt długofalowy w postaci trwałej zmiany wzorów zachowania i postaw.

Regularne treningi pomagają eliminować przemoc poprzez działania alternatywne, akceptowane społecznie.

- Równolegle należy dążyć do wypracowania skoordynowanego systemu pomocy nie tylko dla ofiar przemocy, lecz także ich bliskich i świadków, obejmującego wsparcie socjalno-bytowe, prawne, psychologiczne, terapeutyczne, które umożliwi trwałe wyjście z relacji przemocowej i proces usamodzielnienia się. Przemoc ma charakter systemowy, więc wymaga interwencji w każdym elemencie tego systemu.
- Istotne jest projektowanie spójnych polityk antyprzemocowych, uwzględniających prewencję, interwencję, efektywne gromadzenie danych i ich agregację, uproszczenie procedur oraz przyspieszenie postępowań sądowych, przy jednoczesnym wzmacnianiu roli społeczeństwa obywatelskiego oraz organizacji pozarządowych, które odgrywają kluczową rolę w systemie wsparcia i zaufania wobec instytucji, a także przyczyniają się do kumulacji kapitału społecznego oraz nawiązania wspierających więzi.

BIBLIOGRAFIA:

Bates, E. (2016). Aktualne kontrowersje wokół przemocy w związku partnerskim: Pomijanie przemocy dwukierunkowej. *Journal of Family Violence*, 31(8), 937–940. <https://doi.org/10.1007/s10896-016-9862-7>

Bjørnholt, M. (2024). Fortsettelsesvold etter samlivsbrudd: Konsekvenser for mødres helse og livskvalitet. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 27(1), 1–15.

Bourdieu, P. (2004). *Męska dominacja*. Oficyna Naukowa.

Brownridge, D. A. (2006). Violence against women post-separation. *Aggression and Violent Behavior*, 11(5), 514–530.

Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., Block, C., Campbell, D., Curry, M. A., Gary, F., Glass, N., McFarlane, J., Sachs, C., Sharps, P., Ulrich, Y., Wilt, S. A., Manganello, J., Xu, X., Schollenberger, J., Frye, V., & Laughon, K. (2003). Risk factors for femicide in abusive relationships: Results from a multisite case control study. *American Journal of Public Health*, 93(7), 1089–1097.

DeKeseredy, W. S., & Schwartz, M. D. (2009). *Dangerous exits: Escaping abusive relationships in rural America*. Rutgers University Press.

DeKeseredy, W. S., Dragiewicz, M., & Schwartz, M. D. (2017). *Abusive endings: Separation and divorce violence against women*. University of California Press.

Elizabeth, V., Gavey, N., & Tolmie, J. (2012). The gendered dynamics of power in disputes over the postseparation care of children. *Violence Against Women*, 18(4), 459–481.

Hardesty, J. L. (2002). Separation assault in the context of postdivorce parenting: An integrative review of the literature. *Violence Against Women*, 8(5), 597–625.

Hotton, T. (2001). *Spousal violence after separation*. *Juristat*, 21(7), 1–19.

- Jaffe, P., Campbell, M., Reif, K., Fairbairn, J., & David, R. (2017). Children killed in the context of domestic violence: International perspectives from death review committees. W M. Dawson (Red.), *Domestic homicides and death reviews* (ss. 317–343). Palgrave Macmillan.
- Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Northeastern University Press.
- Jonassen, W. (2005). Marching on the spot? Dealing with violence against women in Norway. W *Tackling men's violence in families*. Policy Press.
<https://doi.org/10.51952/9781847421296.ch006>
- Lewicka-Strzańska, A. (2023). *Moralność finansowa Polaków 2023*. Związek Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce. https://zpf.pl/pliki/raporty/moralnosc_finansowa_polakow_2023.pdf
- Miś, L. (2007). *Problemy społeczne. Teoria, metodologia, badania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nowak, S. (2011). *Metodologia nauk społecznych*. Wydawnictwo PWN.
- Nowiak, W. (1996). The Norwegian national insurance scheme as the main element of the Norwegian “welfare state”. *Folia Scandinavica*, 3.
- Rezay, M. L. (2020). Separated women's risk for intimate partner violence: A multiyear analysis using the National Crime Victimization Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(5–6), 1055–1080.
- Rizza, J. (2009). Beyond Duluth: A broad spectrum treatment for a broad spectrum domestic violence. *Montana Law Review*, 70(1).
- Rogeberg, O., Hernæs, Ø., Sønderskov, M., & Ødegaard, T. (2025). Variation in outcomes of mandated child welfare referrals in Norway. *Child & Family Social Work*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/cfs.13308>
- Sandvin, J. T., Vike, H., & Anvik, C. H. (2020). Den norske og nordiske velferdsmodellen – kjennetegn og utfordringer. <https://www.scup.com/doi/10.18261/9788215034713-2020-3>
- Sillito, C. L., & Salari, S. (2011). Child outcomes and risk factors in U.S. homicide-suicide cases 1999–2004. *Journal of Family Violence*, 26(4), 285–297.
- Sosnowska-Buxton, P. (2023). *When women rebuild their lives after intimate domestic violence: Post-separation mothering and co-parenting in two different contexts* [Wykład zaproszony]. VID Specialized University, Stavanger, Norwegia.
- Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.
- Tjaden, P., & Thoennes, N. (2000). Prevalence and consequences of male-to-female and female-to-male intimate partner violence as measured by the National Violence Against Women Survey. *Violence Against Women*, 6(2), 142–161.
- Tomczyk, J. (2024). *Nie myśl, że odejdziesz... Wprowadzenie do problematyki przemocy postseparacyjnej*. Wydawnictwo Libron.